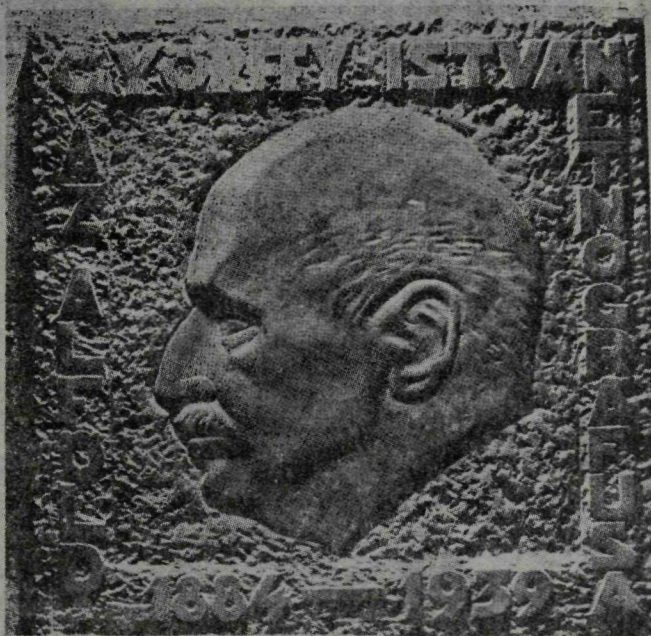

JÁSZKUNSAÉG

Társadalompolitikai
művészeti és irodalmi
folyóirat

3

XXX. évfolyam
harmadik szám
1984. szeptember

A MAGYAR NÉP TUDÓSA VOLT.
SZERETNÉM IGY IS MONDANI:
A MAGYAR NÉP LETT TUDÓSSÁ BENNE
ILLYÉS GYULA.

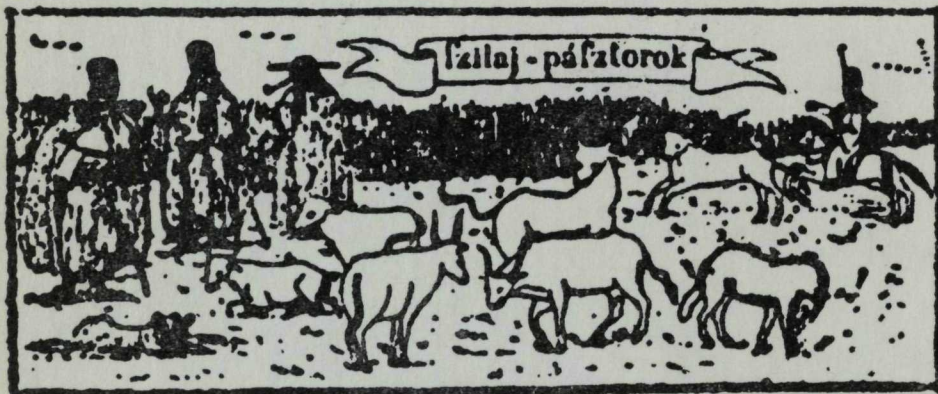
21. 2. 21.

NAGYKUNSA GI

KRÓN IKA

MELYET RÉSZINT RÉGI IRÁSOKBÓ L,
RÉSZINT SZÁJHAGYOMÁNY ALAPJÁN
EGYBESZERKESZTETT:

SZIGETHI GYÖRFFY ISTVÁN

K A R C Z A G

1922.

NYOMTATTA ÉS KIADTA:
NAGY ÉS KERTÉSZ KÖNYVNYOMDÁJA.

TARTALOM

- 3 Győrffy István: Ki a magyar?
- 4 Szabolcsi Miklós: „A második magyar reformnemzedék...” (Az akadémiai emlékülés zárszava. Részletek.)
- 8 Selmeczi Kovács Attila: Győrffy István agráretnográfiai kutatásai. (Tanulmány.)
- 14 Bellon Tibor: Győrffy István nagykunsága a századfordulón. (Tanulmány.)
- 19 Szabó László: Győrffy István és a magyar néprajztudomány nagykorúsága. (Tanulmány.)
- 25 Győrffy István — néprajztudós.
Csorba Mária írása.

FÓRUM

- 27 Kardos Jánosné: Az erkölcsi felelősség és értékelés szerepe a vezetői tevékenységben. (Tanulmány.)
- 32 László Gyula: Hogyan vélekednek a főiskolás fiatalok a szocialista hazafiság és proletár internacionalizmus lényegéről. (Egy vizsgálódás néhány tanulsága.)

HAGYOMÁNYOK

- 40 Dr. Vincze László: A szolnoki Tabán.

KÉPEK

A borító 1., 2. oldalán, s a 13., 23., 24. és 26. lapon Kozma Károly reprodukciói; a borító 3. oldalán Dede Géza fotója a Győri Balett-ről.

E számunk szerzői:

Szabolcsi Miklós
akadémikus,
az MTA nyelv- és irodalomtudományi
osztályának elnöke

Selmeczi Kovács Attila
kandidátus,
az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának
vezetője

Bellon Tibor dr.
a karcagi Gyórfy István Múzeum
igazgatója

Szabó László
kandidátus,
a szolnoki Damjanich János Múzeum
tudományos főmunkatársa

Csorba Mária
újságíró, Bp.

Kardos Jánosné
főiskolai tanár, Budapest

László Gyula dr.
a Jászkunság felelős szerkesztője

* * *

A szám szerkesztésében közreműködött: *Tálas László*, a Szolnok megyei múzeumi szervezet igazgatója.

JÁSZKUNSAÉG

Szerkesztő bizottság: Berényi Ferenc, Dorkovics Ágnes, Erdélyi Sándor, László Gyula (felelős szerkesztő), Nánási Mihály, Székely Péter, Tálas László, Zádor Béla, Valkó Mihály (elnök).

A Szolnok megyei Tanács V. B. művelődésügyi osztályának folyóirata. — XXX. évfolyam 3. szám. Megjelenik negyedévenként — Szerkesztőség: 5000 Szolnok, Kossuth téri Irodaház. Telefon: 17-850. — Kladja a Szolnok megyei Lapkiadó Vállalat. A kiadásért felel: Virág Iván. — Terjeszti a Magyar Posta. — Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (1900 Budapest, V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díja: 1 évre 34,— Ft, csekkszám-
laszám: 215-96162. — Készült a Szolnoki Nyomdában (5000 Szolnok, vörös Csillag út 28.) — Felelős vezető: Gombkötő Béla igazgató.

Győrffy István

* * *

GYŐRFFY ISTVÁN:

Ki a magyar?

Maga az embertan tudománya is azt bizonyítja, hogy többféle magyar típus van. Már a honfoglalók is kevert fajtájúak voltak. Nincs olyan törzsökös magyar, aki igazolni tudná, hogy ezer esztendőre visszamenőleg minden őse magyar fajtájú. Leszármazási alapon tehát nem bizonyítható a névvel, mert hisz' a gyermek egyformán hasonlíthat az egyik vagy másik idegen származású vagy nevű szülőre, vagy akár ezek felmenőire is. A „Pater est incertus” (Az apa bizonytalan) elve pedig minden népre vonatkozik. Embertani, genealógiai vagy névelmezési alapon tehát senkinek sem lehet eldönteni a magyarságát. A magyarság nem a test, nem a vér, hanem a lélek kérdése. Azért, hogy valaki törzsökös magyarnak vallja magát, de csak magyarkodik, nem magyarabb, mint a lélekben is teljesen magyarrá vált idegen eredetű magyar.

Az idegen eredetű testben lakó lelket azonban a közösség lelke alakítja. Ha a közösségi lélek elég erős és magyar, hosszabb-rövidebb idő alatt magyarrá gyúrja a közénk került idegent is. Ezt a lelki folyamatot azonban siettetni nem lehet. Az új magyar elsősorban természetesen a külsőségeket veszi át, és rendszeren ő állapítja meg magáról, hogy jó magyar, nem pedig a magyar lelkű közösség, aki a megállapításra egyedül hivatott. Hosszabb, több nemzedékre terjedő együttélés alatt — ha zavaró külső hatás nem jelentkezik — lassanként lelkileg is hozzánk simul, hogy végül elszakíthatatlanul magyar lelkűvé váljék. Ennek bizonyítékát pedig azzal adja, hogy minden visszavonulásra alkalmas hidat önként feléget maga mögött, s akkor is vállalja a magyar sorsközösséget, ha az szenvedéssel jár, mert a közös magyar szenvedés zúgolódás nélkül való elviselése és a menekülni nem akarás az igazi próbája a teljes beolvadásnak.

Ha a félig megmagyarosodottak közül most sokan elpártolnak tőlünk, azon ne csodálkozzunk, hiszen alig törekedtünk a lelkük megnyerésére: beértük mindig a külsőségekkel, a magyarkodással.

Sőt mi magyarok a magunk lelkét sem vizsgáltuk meg, hogy az magyar-e még, vagy már az is idegen? A magyarság lényegét jelentő néplélekkel s az ebből fakadó néphagyományokkal pedig ki törődött? Gondolkozás nélkül szállunk a nyugat-európai kultúra vakító világa, fénye felé, hogy abban elégséges betöltsük a művelt népek mindenkori sorsát. (1936)

„A második magyar reformnemzedék...”

Szabolcsi Miklós akadémikus zárszava a Győrffy-emlékülésen
MTA, 1984. február 10.

(Részletek)

Győrffy István 1884-ben született, és ezekben az években született a magyar tudományosságnak, és hadd tegyem hozzá: a magyar irodalomnak és művészetnek egy hatalmas nemzedéke, az a nemzedék, amelyet azt hiszem joggal *a második magyar reformnemzedéknek* szoktunk nevezni. Az a nemzedék, amelynek tagjai között ott van Bartók és Ady, Kodály és Babits.

De maradjunk szűkebben a tudomány körénél. Ezekben az években születik a magyar társadalomtudománynak, — a természettudományról most nem szólok — a magyar humántudományosság első nagy nemzedékét abban a pozitívista nemzedékben látjuk, amelyik a reform-kor indításait összegyűjtve és az európai pozitívizmus indításait felhasználva első ízben tett kísérletet bizonyos alapvető munkák megírására, nagy forrásgyűjtemények kiadására, tehát egy olyan nagy nemzedékben, amely létrehozta pl. a Nyelvemléktárat, az első összefoglaló irodalom- és világirodalom-történeteket, az első nagy szótárakat, akkor ennek az első nagy nemzedékünk a munkáját folytatja, és nagyon magas európai szintre emeli a következő nagy tudósnemzedék, amelynek színpéje Horváth Jánostól Szekfű Gyuláig, Eckhardt Sándortól — és most akarattal mondok látszólag nem ide tartozó, vagy a köztudatban nem egészen itt emlegetett neveket — Kerényi Károlyig, Lukács Györgytől Mannheim Károlyig, Győrffy Istvántól Ferenczi Sándorig terjed.

A magyar tudományosság e nagy nemzedéke többségében a magyar egyetemeken, a húszas—harmincas években kezdte kifejteni működését. Felkészülési szakasza a tízes évekre esett, amikor Eötvös-Kollégiumi tanárként, vagy múzeumi tisztviselőként készült pályájára. Egyes tagjai idehaza, más tagjai külföldön dolgoztak, e nagy nemzedék utolsó tagjai a hetvenes években haltak el. Ezt a nemzedéket úgy gondolom az eddiginél jobban kell megismernünk, mélyebben értékelnünk.

De nem csak abból a személyes okból, hogy néhányunknak — akik itt ülünk — ez a nemzedék volt a tanára, professzora, útnak indítója, de általános nézőpontból is ma úgy látjuk, hogy ez a nemzedék a maga sokrétűségével, politikailag a liberális konzervatívizmustól a szocializmusig, módszertanilag a faktológától, a szellemtörténetig terjedő skálán nagyon jelentőset adott a magyar szellemi életnek, és eredményeikre tovább is kell építenünk.

Ebbe a folyamatba illeszkedik Győrffy István tudományos pályája is, és azt gondolom, hogy baráti, emberi és munkatársi kapcsolatai e nemzedékkel meghatározók az ő pályájára nézve is. Győrffy István és Kodály Zoltán neve például nemcsak a „honti igricek” anekdotájában kapcsolódik egybe, — hosszú együttes munka, együttes gondolkodás köti össze őket.

Hadd lépünk egy fokkal közelebb Győrffy alakjához: pályáján van egy-néhány olyan vonás, amely megkülönbözteti a többiekétől, — és utódaitól is.

Hadd emlékeztessenek csak arra a tényre, amely szinte minden előadásban vezérfonalként szerepelt, azaz: egyéni tudományos pályája „eredeti felhalmozására”. Tehát a ténytiszteletre, az adattiszteletre, a terep- és levéltári kutatás megbecsülésére. Ma sok fiatal kutató úgy véli, hogy ez elvetendő pozitívista hagyomány. Valóban, ez a 19. század tudományban, tényben, tudományos igazságban való hitének folytatása. Az a nemzedék, amelyhez Győrffy és amelyhez az én professzoraim közül Horváth János, Eckhardt Sándor és Lazicius Gyula tartozott, hitt abban, hogy van megközelíthető tudományos igazság, hogy a tények és adatok mennél teljesebb feltárása egy lépéssel közelebb visz ehhez a tudományos igazsághoz, és magábaélte, magával hozta azt az iskolázottságot, amely az alapkutatás, az alapvető forráskutatások fontosságát emeli ki. A mi tudományunkban ezt úgy is nevezik, hogy filológia nélkül nincs esztétika, — én úgy gondolom, hogy ez a ténytisztelet, a tényekben való hit, az összefüggések feltárása az adatok segítségével, változatlan, és folytatandó hagyománya a tudományos kutatásnak.

Természetesen Győrffy István azért volt jelentős tudós, mert nem állt meg a tények feltárásánál, ez csak munkája alapja volt, és bár itt elhangzott, hogy nem olvasott történetfilozófiai munkát, de lehet úgy is, — és szintén elhangzott ez a megállapítás — elméletet művelni, hogy az ember nem teszi közszemlére az állványzatot. Hogy a hasonlatom világos legyen: vannak olyan tudományos művek, amelyek úgy építkeznek, mint az a ház, amely kívül hordja az állványzatát, lehet, hogy belül nincs is semmi, de az állványzat megvan, azaz a módszertani apparátus megvan, a lényeg kevés. Ő azok közé tartozik, akik talán nem szögezték le egy külön elméleti traktusában módszerüket, de rendkívül mélyen magáévá élt egy módszert, a tények egymáshozfűzésének, a koncepció megalkotásának módszerét.

Ilyen szempontból én hadd emeljem ki azt a másik motívumot, amely itt minden egyes előadásban elhangzott, és ez a *történetiségé*. A világ történetien látása, a szinkron és diakron szempontok összeegyeztetése, az idő érzése ugyancsak az a nagy 19. századi tudományos hagyomány, amelyet nálunk ugyanez a nemzedék örökölt és tett munkája alapjává. Gondoljanak Kodály zenetörténeti munkásságára, gondoljanak a magyar történeti nyelvtanra, gondoljanak arra, hogy Horváth János mit tett azért, hogy a magyar irodalom története megíródjon, és gondoljunk a magyar történelem módszertanának olyan ujjalakítóira, mint Hajnal István, Szekfű Gyula vagy Domanovszky Sándor, Mályusz Elemér.

Ezt azért emelem ki, mert ma — mint bizonyára tudják — sok tudományban — a néprajzban is — és minden egyes jelenlegi történettudományi ágban kérdőjelet tesznek a történetiség elve mellé, — megkérdőjelezzik, hogy lehet-e egyáltalán valamit történelmileg látni, mivel a történelem becsap minket, mi is azt hisszük, hogy maga a történetiség mondott csődöt. Egyre több olyan törekvés van minden tudományágban, amely a jelenkorí metszetet és a történeti szempontot, tehát a szinkron és diakron szempontot mereven szétválasztja egymástól. A néprajzban is van olyan törekvés, tendencia, amely a történeti és nem történeti módszereket egymással szembeállítja. Győrffy nemzedéke első-sorban történeti folyamatban látott, és itt rendkívül plasztikusan mutatták be az előadók koncepcióját, amelynek alapján az elszigetelt tényeket úgy állította rendszerbe, hogy azok ne csak egyidejű, hanem történeti rendszert is alkot-
sanak.

Elhangzott itt, hogy bizonyos illúziói voltak, hogy bizonyos kijelentéseit most megkérdőjelezzük, és bizonyos teóriáit már elavultnak látjuk. Hadd hívjam föl arra a figyelmet, hogy két olyan illúziója, amelyről itt szó van, megintcsak nemzedéktársai, a magyar tudományosság élvonalának, kortársainak volt közös illúziója. Az egyik egy múltra irányuló. Tudják, hogy a 19. század eleje óta a filológus, minden társadalomtudós azt a bizonyos „megcsillagozott alakot” keresi. A terminust a nyelvészetből veszem, ahol, amikor egy etimológiai sort összeállítanak, és hiányzik egy tag, akkor egy megcsillagozott, tehát be nem bizonyított, de rekonstruált alakot tétélez föl a nyelvész. Nagyon jellegzetes 19. század eleji módszertani eljárás ez. Mint egyetemi hallgató, olyan gondolatrendszerben nevelkedtem, amelyik a magyar tudományosság egyik feladatává tette, hogy szinte minden egyes ponton a jelen viszonyaiból próbálja az őstörténeti, a korai magyarság állapotát rekonstruálni.

Győrffynek ez az eljárása, hogy megpróbál nagy időszakokban (hogy ma egy divatos szóval éljek az Annales köréből, „longue durée”-ben, hosszú időtartamban) gondolkodni. Általa látott jelenségeket hat-hétszáz évvel visszafelé meghosszabbítani — az akkori magyar tudományosságnak egyik jellegzetessége volt. Ezt tette Melich János, ezt tette Pais Dezső, ezt tette sokkal szigorúbb kritikával, de lényegében így gondolkodott Gombocz Zoltán, így gondolkodott Kodály Zoltán és iskolája. Mindnyájan tudjuk — s ez a rekonstrukció, a múltnak ez a rekonstrukciója a jelenből visszakövetkeztetve a magyar tudományosságnak egyik alapvető gondolata volt. Én tudom, hogy ma sok ponton kritikussabban látjuk, és nagy érdemei vannak azoknak, akik ennek a módszernek relativizmusára figyelmeztették és finomították a módszert. De én ma nem pusztán illúzióknak látom, hogy rekonstruálni lehet a maga teljes egészében a múltat. Úgyhogy én, aki — engedjék meg ezt a személyes megjegyzést — igazán érzékeny vagyok minden miszticizmusra, s különösen faji misztikára: sem a nomád, sem a kun előzmények kutatásában nem ilyent érzek, hanem a magyar tudományosságnak azt az indulatát, hogy a múltunkat szeretné jobban látni. Nem szabad sosem elfelejtenünk, hogy a magyar tudományosságnak mindig is az volt — főleg a nyelvészetnek és irodalomtörténetnek, de a történettudományak is — a problémája, hogy (ellentétben bizonyos népekkel, és most nem pusztán az itt centrumnak nevezett, fejlett modelleket képviselő országokra, népekre gondolok, — de a román, szláv és germán nyelvcsalád egészére) saját előzményeink gyér volta miatt mi mindig szükségét láttuk annak, hogy a rekonstrukció módszerével erősebben éljünk. És megint nagyon személyesen szeretném mondani, én aki magyar—francia szakos voltam, elsőéves hallgató koromtól fogva evvel a módszertani kérdéssel kellett szembenéznem: könnyű a franciának latinból rekonstruálni a nyelv történetét — nekünk magunknak kell ezt a feladatot elvégezni.

De hadd beszéljek a másik illúzióról. Volt egy illúziója ennek a nemzedéknek a jövőről is. És én ezt is ott érzem Győrffyben. Az egész nemzedék — ki fáradtabban, lemondóbban és rezignáltabban, ki nagyon lelkesen, — hitt egy *virtuális* Magyarországon. Hitt egy olyan Magyarországon, amelyet a jelen fölé lehet építeni hagyományból is, tehát a hagyományt átstrukturálva, át-konstruálva, és bele akart menekülni egy olyan jövő Magyarországon, amely jobb, mint az akkori jelené. Ismert Kodály Psalmus Hungaricus-a, ennek a törekvésnek nagyon jellegzetes példája, és lényegében a népkutató mozgalomban is olyan virtuális Magyarországot kerestek.

A magam részéről ilyen módon látnám Győrffy István tudománytörténeti helyét. Ehhez hozzátenném — és ez már a tudomány belső ügye —, hogy a néprajz bizonyos más filológiai tudományokhoz képest aránylag későn indult útjára, aránylag sokáig kereste a maga saját módszerét, aránylag soká tartott önállósodási folyamata. Van olyan tudományág, amely még később emancipálódott. Vele egyidőben Magyarországon a zenetörténet és a művészettörténet, még később azután a szociológia. Nos úgy gondolom, hogy Győrffy egyike azoknak, aki elsőnek fogalmazott meg a magyar néprajz számára egy szintetikus módszert: jelenkutatásból és történeti kutatásból, nyelvtudományból, régészetből, agrártörténetből. Ezt én azért tartanám szükségesnek hangsúlyozni, mert ma a legjobb úton vagyunk affelé (a többszám első személy nem véletlen), hogy a néprajz egyszer megteremtett módszertani egységét ismét szétválasszuk. A néprajz különféle területei között ma már egyre kevesebb az átjárás, egyre jobban eltávolodik egymástól az úgynevezett tárgyi néprajz és szellemi néprajz, társadalomnéprajz és kultúranropológia, s miközben tudományágunk egyes más tudományágak területein keresi az interdiszciplináris megközelítés lehetőségeit, vannak olyan területek, ahol az addig együvé tartozó szétválík. Talán Győrffy műve — mint ahogy itt elhangzott — példa az ellenkezőjére, az egység megőrzésének lehetőségére. Természetesen mindnyájan tudjuk, önmagunkra is vonatkozik, hogy az igazi tudós az, akit meg lehet cáfolni, tehát biztos, hogy az eredményeinek egy része elavul — mint ahogy mindnyájunk eredményei el fognak avulni, vagy máris elavultak, de azt a lépést megtettük, hogy rajtunk keresztül, eredményeink és elméleteink cáfolatán keresztül tovább lehessen haladni.

És végül sok szó hangzott itt el Győrffy István közéleti munkásságáról. Én egy évvel korábban kezdtem a budapesti bölcsészettudományi karon tanulmányaimat, mint Barabás Jenő, 1938 őszén, és akkor, mint buzgó fiatalember mindenkit fölvettem, akit csak lehetett. És jól emlékszem bejártam — anélkül, hogy szemináriumain részt vettem volna —, Győrffy óráira, van róla valami benyomásom. A Győrffy műve akkor a magyar szellemi baloldalnak volt része. Akkor, ('38—39-ben) mindnyájan tudtuk azt, hogy jön a háború, jön a pusztulás, jön a halál — hiszen lényegében '35-től fogva tudtuk, hogy Budapest hadszíntér lesz. Akkor Győrffy István munkáját, működését, a Néphagyomány és nemzeti művelődést is mindavval együtt, amiben már akkor vitatkozni gondoltunk vele, a magyar szellemi baloldal, a magyar szellemi honvédelem egyik részének tekintettük. Azért nem véletlen, hogy utóbb — mikor még nehezebb lett a korszak, és még halálösobb a fenyegetés, mégjobban élére álltak az ellentétek — az ő nevét vette föl a Győrffy István Kollégium.

(A „Zárszó” teljes szövegét közli az ETNOGRAPHIA c. folyóirat 1984/2. száma.)

Győrffy István agráretnográfiai kutatásai

Győrffy István agráretnográfiai kutatásai annak az Alföld-centrikus tudományos munkásságnak legerőteljesebb vonulatát jelentik, amely a nevéhez fűződő felfedezések egész sorát eredményezte. A tanya, az alföldi kertes települések, a hajdúvárosok, a szilaj pásztorkodás, a kötetlen gabonakezelés: a takarás és a nyomtatás mind olyan tudományos felismerés pillérei, amelyek nemcsak az alföldi népi kultúra, hanem a Kárpát-medence néprajzi vizsgálatának is alapjául szolgálnak. Győrffy István munkássága óta ugyanis az Alföld nem pusztán egy tájegységet jelent az etnográfus számára, hanem mindannak a kulturális jellemzőnek az összességét, amely alapvetően eltér a hegyvidéki, a szűkebben vett európai népi műveltségtől. Mindannak a sajátosságnak komplex együttesét, amit Győrffy István foglalt tudományos rendszerbe, és amely ma is eleven hatóerőként van jelen a magyar néprajztudományban.

Győrffy a település, az állattartás és a földművelés kérdésköreit egymással szoros összefüggésben vette vizsgálat alá. Már kezdettől jellemző rá, hogy rendkívül nagy anyagot tud átfogni elemzéseiben, mégpedig olyan módon, hogy a népi kultúrát a maga természetes egységében szemléli és kezeli. Ebből az egyéni látásmódból táplálkozott települési vizsgálatainak sajátos komplexitása. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha ebben képzettsége (geográfusi, levéltárosi, történelmi) helyett a szülőföldet, a Nagykunskodást és azt a paraszti műveltséget tartjuk meghatározónak, amibe beleszületett és amiben nevelődött. Hiszen egyértelműen ez volt a forrása annak a belső látásmódnak, problémaérzékenységnek, amely őt a néprajztudomány meghatározó egyéniségévé avatta. Arra tanított, hogy a táj és annak fizikai földrajzi adottságai, klímatis viszonyai, valamint a történelem, ami az adott tájhoz kapcsolódik, együttesen segítik megérteni a jelenben a múltat, vagyis a népélet folyamatos alakulását. Amint egyik egyetemi előadásában megfogalmazta: „ahhoz, hogy egy magyar falu településformáját megértsük, a birtoklástörténetnek, a gazdaságtörténetnek és az ősfoglalkozásoknak ismerete szükséges.”

Ennek a sokrétű feltárómunkának kiindulási pontját a *tanya* jelentette. Korai tanulmányától (*A nagykun tanya*. Néprajzi Értesítő, 1910) egészen a nagy szintézisig (*A magyar tanya*. Földrajzi Közlemények, 1937) közel három évtizeden át számtalan alkalommal foglalkozott ezzel a témával, többször átfogalmazta, kibővítette véleményét. Noha kezdetben a tanya létrejöttét a török pusztítás nyomán előálló nagyhatárú településekkel és a mezőgazdaság racionalizálódásával hozta kapcsolatba, idővel mind jobban foglalkoztatta az a kérdés, hogy vajon nem létezett-e a török világ előtt is az Alföldön tanyaszerű település? A tanya eredetének felderítése felé az 1920-as évek közepén tett újabb felfedezése lendítette, amikor az alföldi városok régi térképeinek tanulmányozása közben nagy intuícióval döbönt rá az európai településformáktól merőben elütő *alföldi kertes városok* meglétére.

A megosztott település kertségét Győrffy már a felfedezés pillanatában szoros kapcsolatban látta a tanyával. Ez az összefüggés lett a kulcsa a magyar tanyáról 1937-ben közreadott munkájának, melynek alap gondolatát így fogalmazta meg: „A tanya tehát főleg abban különbözik minden más európai magányos településtől, hogy nem önálló telep, hanem függvénye egy népes földművestelepnek, a gazdavárosnak.” Ennek értelmében — nagyívű elképzelése szerint — a nagy kiterjedésű alföldi tanyarendszer a kertes településekből alakult ki, amit sajátosan *magyar* jelenségnek tartott. A kertes település pedig, mint a jelentős méretű nagyállattartás legmegfelelőbb formája — a keleti analógiák alapján — az extenzív, nomád állattartásból ered. Vagyis a magyar tanya nem más, mint a nyári és a téli szállás között költözködő kétlaki életforma átvitele a földművelő gazdálkodás keretei közé.

Győrffynek a tanya eredetével kapcsolatban tett megállapításaiból egyértelműen kiviláglik, hogy a tanyás település és a nyomásos határhaználati forma, a fordulókényszer kizárja egymást. Vagyis ahol tanyatelepülés volt, ott nem lehetett nyomáskényszer, tehát valami más földhasználati rendszernek kellett lennie. Ennek a nagyon lényeges és mindmáig kiaknázatlan eredménynek alapján az alföldi földhasználati formára a „szállásos rendszert” lehet valószínűsíteni, melynek előzményei II. Ulászló törvényei nyomán a török előtti időkből látszanak fölsejleni. — És csak a terminológia értelmezésén fog múlni, hogy Győrffy intuícói mennyire vágnak egybe a földhasználat jogi és gazdasági rendjét a jövőben alaposabban és differenciáltabban feltáró agrártörténeti kutatások eredményeivel.

Győrffy István nagy súlyt helyezett az alföldi pásztorkodás kutatására is, mivel korán felismerte, hogy a szilaj állattartási forma, amit önálló típusnak tekintett, lényegesen eltér a környező területek állattartási rendszereitől és kapcsolatot mutat az oroszországi török—tatár népek pásztorkultúrájával. Alföldi pásztorepítkezési vizsgálatai arra a belátásra juttatták, hogy ahol az Alföldön ázsiai jellegű pásztorkodást lehet találni, abban nem a honfoglaló magyarság, hanem a később beköltözött török—tatár eredetű kun nép relikviáit kell keresni, mert ahol a pásztorelet virágzik, csaknem mindenütt a kunok elmagyarosodott utódai élnek. Pásztorepítkezésük pedig egyaránt különbözik a dunántúlitól, a felvidékitől és az erdélyitől. Az 1927-ben kiadott összefoglalása (*Das Bauwesen der Hirten im Ungarischen Tiefland*, Debrecen) az alföldi pásztorepítkezésről európai vonatkozásban is egyedüli rendszerező tárgymonográfia, amely a hagyományos állatenyhelyek és a pásztorok részére szolgáló nádépítványok pontos leírását, gazdagon illusztrált tipológiáját nyújtja.

A nomád jellegű rideg állattartás történetileg hiteles, eleven tablóját *A szilaj pásztorok* című írásában rajzolta meg. Győrffy e témában és műfajban tudott igazán feloldódni, hogy lebilincselő olvasmánnyá formálja széles néprajzi és mély történeti ismeretanyagát. Különös képességei között kell számontartani azt a rendkívüli megjelenítő erejét, amivel a letűnt alföldi pásztoreletet a maga élő teljességében tárja olvasója elé. Ízesen, gazdag nyelvi fordulatokkal kelti életre a hajdani szilaj pásztorok, a pákászó, a rétet lábáló emberek alakját, idézi meg különös életüket, sajátos világukat. Néprajzi irodalmunkban mindmáig páratlan tudománynépszerűsítő munka, amely a tudományos életben is pozitív visszhangot váltott ki. Példa okáért idézzük a történész Domanovszky Sándor véleményének néhány mondatát: „Győrffy komoly levéltári kutatásokat vég-

zett, hogy fölkutassa azokat az írott emlékeket, melyek a népélet régi állapotára fényt derítenek. ...A szilaj vagy rideg pásztorkodásnak ez a mesteri képe a régi magyar állattenyésztést állítja elénk az eleven élet gazdag színeiben.”

Az alföldi állattartás múltjának nyomozása szoroson összefonódott Győrffy településvizsgálataival. A két témakör érintkezési pontját a nagymérvű állattartásra berendezkedett kertés városok jelentették. Amint egyhelyütt megfogalmazta „a teljesen szilaj tartásmód nagyjából az Alföld azon vidékén volt elterjedve, ahol ma tanyarendszert találunk. A szilaj tartásmódot a lakott telepek nagy távolsága konzerválta, a tanyarendszer pedig kifejlesztette. Végeredményben a török dúlás idézte elő a mai állapotot, mely a sok elpusztult falu helyén kevés, de népes telepet létesített, ahonnan a roppant kiterjedésű határt járható utak hiányában másképpen hasznosítani nem lehetett” (*A magyar tanya*, 1937).

Az állattartás vizsgálatában mindig nagy figyelmet fordított a tájfajtákra, amit a pásztoreléttel legszorosabban összefüggő tényezőnek tekintett. Történeti kutatásaiban nagy aggodalommal követte azt a gyökeres változást, amely a pásztorkodás, állattartás jellegének átalakulásával az ősi magyar tájfajtákat teljesen kihalásra ítélte. A néphagyományról és a nemzeti művelődésről szóló programhirdető tanulmányában (1939) keserűen vette számba mindazokat a háziállatokat, amelyek a XIX. században áldozatul estek a meggondolatlan változtatásnak, divatnak. Amint írta pl. a mangalica kedvéért kipusztítottuk a bakonyi és szalontai disznót, amely nem ismerte a sertésvészt. Később változott a tenyésztés célja, hússertésre lett szükség, ezért meg kellett honosítani az angol hússertést, ezt azonban állandóan tizedeli a betegség. A XVIII. század végén behozott merinó juhért pedig a századfordulóra csaknem teljesen kiirtottuk a rackát. Most viszont a subának való rackabőrt Romániából kell hozatnunk. A kontinentális klímához nagyserűen hozzáedződött ridegmarha a tuberkulózist nem ismerte. Ha 30—40 évvel ezelőtt tejjohozamra tenyésztettük volna ki a magyar marhát, ma nem kellene drága pénzen betelepíteni az idegen marhát. Mindezek a példák, melyeket tovább lehet sorolni, a népi hagyomány, saját értékeinek lebecsüléséről tanúskodnak.

Győrffy települési és állattartási vizsgálataihoz tematikusan és időben is kapcsolódik az alföldi földművelésről írott nagy tanulmánya, amelyet *Takarás és nyomtatás az Alföldön* címmel adott közre (Néprajzi Értesítő, 1928). A cím-ben szereplő két fontos munkaszakasz: az aratás és a szemnyérés mutat legszembeötlőbb eltérést a hegyvidéki gazdálkodástól. Alföldi sajátosságként állapította meg a búzatermelés elsődlegességét, a kasza kizárólagos használatát, amelyhez az aratás értelmű *takarás* terminológia és a rendrevágás technikája kapcsolódott. Ezzel szemben az aratósarló használatát és az *aratás* elnevezést tájilag jól elhatárolhatóan találta jellemzőnek a rozstermelő homokos vagy magasabban fekvő domb- és hegyvidéken.

További fontos különbséget jelent, hogy a sarlós aratás együtt járt a gabona kérébe kötése, míg a kaszával való takarásnál a gabonát nem kötötték kérébe, vagyis a hagyományos alföldi aratásmód nem más, mint a gabonának *széna módra* történő kezelése. Ide sorolható még a gabona vontatása, a szabad szérűn végzett *nyomtatás*: az elterített gabona lovakkal való kitapostatása. Az Alföld egész területét felölelő áttekintésnek nagy erénye, hogy időhöz és helyhez köti azokat a változásokat, amelyek az alföldi gazdálkodásban a múlt század második felétől, az árvízmentesítések után mind erőteljesebben teret hódítottak.

Tanulmányának hatalmas leíró anyagával Győrffy megerősítette és földrajzilag kijelölte Csaplovics János és Ditz Henrik által az előző évszázadban leírt kettős gazdálkodási rendszert. Világosan kirajzolódott előtte, hogy az alföldi és a hegyvidéki földművelés közötti lényeges eltérés egybevág a település és az állattartás terén általa tapasztalt különbségekkel. Ennek hatása alatt jutott arra a következtetésre, hogy az alföldi mezőgazdálkodási rendszer teljesen összhangban áll a külterjes állattenyésztő életmóddal. Ezért „nomád” mezőgazdálkodás” jelzővel illette, szemben az Európában általános „helyhez kötött gazdálkodás”-sal. — Ezen megkülönböztetés is egyértelműen tanúsítja, hogy nála a *nomád* terminológia a helyhez kötöttség ellentétpárja.

Földművelésvizsgálatának szembeötlő sajátossága a történeti források, a más témaköröknél megszokott hatalmas levéltári anyag mellőzése. Jóllehet a vizsgálat tárgya: a munkafolyamat és annak eszközkészlete recens adatokkal is plasztikusan kidomborítható; mégis bizonyosra vehetjük, hogy szándékosan tekintett el a levéltári adatok alkalmazásától. A hagyományos gazdálkodás kettősségét meggyőzően bizonyító, azt földrajzilag is dokumentáló élő anyagot igyekezett mielőbb közreadni. Ezt sejteti a megfogalmazás lendülete, de bizonyos zaklatottsága is. Hiszen éppen a húszas évek második fele az az időszak, amikor települési és állattartási tanulmányaiban hatalmas történeti forráson át talált rá az európaítól merőben eltérő alföldi gazdálkodási módra, és ebbe a nagy történeti összefüggésbe a „jelenkutatással” feltárt földművelési szisztéma is teljesen beleillett. Ez a felfedezés: egy *ősi életforma egészét* megidézni vágyó koncepció ütközik ki a „nomád mezőgazdálkodás” szinte szimbolikus terminológiájában.

Mezőgazdálkodásunk kettősségének szem előtt tartásával írta meg néhány év múlva *A magyarság néprajza* földművelés fejezetét, melyben nagy figyelmet fordított az ősi gabonafélékre, a földhasználat valamint a település és a mezőgazdálkodás viszonyának történeti alakulására, a tanyás és a nyomásos gazdálkodás táji körülhatárolására. Mindvégig különös súlyt helyezett az egyes munkaeljárások eszközkészletére és terminológiáira. Egyéb földművelési tárgyú feldolgozásaira is jellemző a munkatechnika és az eszközök dialektikus kapcsolatainak alapján végigvezetett munkafolyamat-vizsgálatok.

Győrffy István agráretnográfiai vonatkozású munkáiban gyakran szereplő *nomád* szó, valamint „nomádos szemléletmód” jelenti életművének talán legvitatottabb területét. Ugyanis a rokontudományok, de olykor a néprajzkutatás maga is a *nomád* és *ősi* jelzőt, Győrffy kedvelt szóhasználatát az Árpád-korba, sőt a honfoglalás előtti időkre visszanyúló hagyománytartalommal ruházta fel, és kulturális megszakítatlanságot, változatlanul továbbélő keleti örökséget érzékel benne. Noha egyes etnográfusaink az újabb szaktudományos eredmények alapján Győrffy konkrét részleteredményeinek korrekciójával közelítik meg ezt a problémát, ma is felbukkan olyan vélemény, amely „téves elképzelésre alapozott tudományos mondanivalóként, a magyarság életmódjára a legutóbbi századokig kiható nomadizálás emlékeiként” fogja fel Győrffy szóhasználatát, szemléletmódjának tartalmát.

Mindezen vélekedések azonban írásainak felületes ismeretéről vagy koncepciójának félreértéséről, félremagyarázásáról tanúskodnak. Ennek bizonyosságául Győrffynek olyan tanulmányát citálhatjuk, amelyben közvetlenül a honfoglaló magyarság gazdálkodásával kapcsolatban fejtette ki véleményét. *Az ősi magyar földművelés* című tanulmányában (megjelent a Búvár 1935. évfolyamában) a

néprajztudományban elsőként tett kísérletet arra, hogy a nyelvtudomány, a régészet és az etnográfia eredményei alapján rekonstruálja a honfoglalók gazdálkodásának arculatát, eszközeit, munkatechnikáját. Ezen vizsgálatára épülő következtetéseit pedig így fogalmazta meg: „Az Alföldnek a közelmúltban még erősen nomád jellegű mezőgazdálkodását azonban nem tekinthetjük a honfoglalás előtti magyar mezőgazdálkodás egyenes leszármazottjának, mert ősi gazdálkodásunk a nyelvi adatok bizonyossága szerint nem vált olyan határozottan kétfelé, mint még a múlt században is. Az alföldi gazdálkodás nomád jellegét a török világ pusztításaival magyarázhatjuk. A törökdúlás előtt ugyanis a mai nagyhatárú népes alföldi városok helyén szűkhatárú kis falvak állottak, melyekben nyomásokra osztott szántóföldeken gazdálkodtak. Később a török világ alatt elpusztult vidék népe egy-egy megmaradt faluba vagy városba verődött össze. Ezek a népes faluk, városok magukhoz ragadták az elpusztult falvak határait, amelyeken azután külterjes állattartást űztek. A *tanya* vagy régibb nevén *szállás* megvolt ugyan már a török világ alatt is, de ekkor még kizárólag jószágteleltető építmény volt... A mezőgazdasági tanyarendszer tehát újabb települési forma, de nem nyugatról jövő művelődési hatás, hanem az ősi magyar állattartás hajtása. A legelőkön levő jószágteleltető szállásnak a maradványa. Ma is itt telettetik ugyan még a jószágot, de már az egész tanyaüzem a földművelés céljait szolgálja.” Félreérthetetlen megfogalmazása mindez azon korábbi vizsgálati eredményeinek, melyek szóhasználata félreértésre adhatott okot. De hogy még világosabban lássuk a nomadizmussal kapcsolatos állásfoglalását, idézzük tanulmánya összességét, mely szerint „A magyar mezőgazdálkodásnak európai hagyományai is vannak... Mégis azt mondhatjuk, hogy a földművelést a honfoglaló magyarság már az őshazában ismerte és gyakorolta, ...így honfoglaló őseinket a legjobb esetben is csak *félnomadoknak* tekinthetjük.”

A magyarság őstörténetével foglalkozó írása a maga korában merőben újszerű felfogást képviselt, és méltán váltott ki éles bírálatot. Győrffy „nomadizmusának” valós tartalmára és korabeli megítélésére is fényt vet a kortárs Cs. Sebestyén Károly reflexiója, aki Győrffyt tájékozatlannak nevezte a nomád pásztorkodás kérdésében, mert „csak ezzel magyarázható, hogy tagadja a magyarság teljes nomádságát”. Ez a megcsontosodott nézet, mely szerint a magyarok a honfoglalás előtt a földművelést egyáltalán nem ismerték, és a földet legfeljebb idegen szolgálókkal műveltették, még az 1950-es években is tartotta magát. Noha az utóbbi időben a néprajztudomány is számottevően hozzájárult ennek cáfolatához, Győrffy ezen fontos, tudománytörténeti értékű munkájáról megfeledkezett. Pedig ennek a tanulmánynak ismeretében a tudománytörténeti értékelés önmagával kerül ellentétbe, amikor agrár-etnográfiai gondolatrendszeréből kiolvasható nomadizmust differenciálatlanul honfoglalás előtti hagyatéknak tekinti, és ezért feltétlenül korrekcióra szorulónak, netán tudománytalannak bélyegzi.

A helyes megértés okából feltétlenül figyelembe kell vennünk Barabás Jenő azon lényeges tudománytörténeti magyarázatát, mely szerint a *nomád* szó Győrffynél gyakran széles értelemben használatos, nem asszociálódik a pásztorkodáshoz, hanem ellentétpárja a helyhez erősebben kötött gazdálkodásnak, életmódnak, amelyben a mozgékonyosság, a helyi kötetlenség dominál. Nála a nomadizmus kérdése karakterológiai probléma, mely szerint a településben és a gazdálkodásban kimutatható nagymérvű mozgékonyosság még akkor is törté-

nelmi hagyományunk lehet, ha egyes konkrét megnyilvánulásai a középkor végén vagy egyenesen az újkor folyamán jöttek létre.

A harmincas évek végén azonban Győrffy nomád koncepcióját már sokkal inkább határozott művelődéspolitikai irányultságnak kell látnunk. Hogy éppen az agrárétnográfiai kutatásaira épülő tudományos gondolatrendszer milyen szervezeten illeszkedett bele művelődéspolitikai programjába, arról *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* (Budapest, 1939) című munkájának megfelelő fejezetei egyértelműen vallanak. Győrffy korszakos jelentőségű tudományos eredményei, mint a tanya, a kertes település, a rideg állattartás, a kötetlen kezelésű gabonagazdálkodás végső soron mind olyan etnikus specifikum feltárását jelentették, amelyet egyenrangú tényezőként állíthatott szembe a nyugateurópai műveltséggel; amellyel a háborús veszélyben a nemzeti öntudatra ébresztő művelődéspolitikáját megalapozhatta; amelyből a német kultúrfölény mind sodróbb propagandájának gátat emelhetett. Ez a politikusság is hozzájárult ahhoz az egyoldalúsághoz, amellyel Győrffy ez időben a magyarság etnikus produktumait, hagyományos népi kultúráját már valójában nomád eredetűnek, keleti gyökerűnek minősítette.

Győrffy István élete utolsó éveiben kifejtett aktív közéleti tevékenységével következetesen szembehelyezkedett a német expanzióval, éppen annak a szaktudománynak a segítségével, amely a legalkalmasabb és leghatékonyabb kiszolgálója lehetett volna a háborús készülődés táplálta ferde indulatoknak, nemzetiszocialista érdekeknek. — Tette mindezt népe, nemzete szeretetéből, tudósi elkötelezettségből, mert — amint Illyés Gyula szölt róla — „A magyar nép tudósa volt. Szeretném így is mondani: a magyar nép lett tudóssá benne.”

Győrffy István szőlőháza. (Schnöller Lajos festménye 1925.)

Győrffy István nagykunsága a századfordulón

A néprajztudomány mindmáig legnagyobb hatású egyénisége Győrffy István száz évvel ezelőtt született a Nagykunság központjában, Karcagon. Tudjuk, hogy a gyermekkor élményvilága mennyire meghatározza az ember egész életét, gondolkodását, magatartását. A népi kultúrát tanulmányozó ethnográfus számára kétszeresen is fontos az elbocsájtó közeg, a szülőföld, hiszen élményeinek legjava innen származik. A szemléletét meghatározó ítéletalkotás, véleménymondás alapvetően ennek az etikai tartásában gyökerezik, amelyik a gyermekkor megélt valóságából táplálkozik. Győrffy egész tudósi pályáját a Nagykunság határozta meg, mindig ide tért vissza példaként, itt kereste, és itt találta meg tudományos kérdéseire a feleletet. Mind a történeti kérdések boncolgatása, mind a néprajzi jelenségek értelmezése nála csak a szülőföld fény-sugarában valósulhatott meg. Vallotta, hogy a magyar néprajz generális kérdéseire az Alföldön lehet megtalálni a választ. Az Alföldön belül pedig kiemelten nagy fontosságot tulajdonított a Kunságnak. A kunok megjelenésével a magyarság ősi keleti kultúrája konzerválódott, amelyet a török idők tovább megtartottak, és az ide érkező ellenreformációs törekvések alig érintettek.

A Tiszántúl protestáns hagyományokon nevelkedő mezővárosi, paraszti kultúráját sajátos hely illeti meg művelődéstörténetünkben. Az erdélyi Nagyenyed, valamint Sárospatak és Debrecen Kollégiumainak sugárzó ereje egységes szellemiséget teremtett hazánk keleti tájain. Nemzetben gondolkodó, tradíciót tisztelő és ápoló, az elnyomás ellen fegyvert fogó, a kor eszméit befogadó közösségeket nevelt fel az évszázadok során. Ez a magatartásforma sajátos öntudatban és viselkedésben fejeződött ki. A protestáns Európától Bethlen Gábor fejedelmi udvaráig ívelt a szellemi híd. A Partium volt a közvetítő a Hajdúföld, Bihar és a Kunság tájai felé.

A régiek úgy tudták és úgy is mondták, hogy a Háromföld: a Nagysárrét, a Hajdúság és a Nagykunság — olyan kulturális egységet alkot, amelyik az együttélés évszázadai alatt a tájhoz idomulva alakult, formálódott, és különösen árnyékában kovácsolódott össze. A mindig futásra, menekülésre kész emberek egymásra figyelő, egymást segítő, egymás bajaiban osztozó magatartása lelhető fel emögött. A közös sors, a közös megpróbáltatás hozta ilyen közel egymáshoz az itt élő hajdúkat, kunokat és a sárréti, bihari tájak népét. Gyakran úgy összekeveredtek, összeötvöződtek, hogy szét sem lehet választani őket.

Ebben a sajátosan szerveződött világban a Hajdúság mellett külön színteret jelentett a Nagykunság a maga mezővárosi rendszerével, kultúrájával. Ezen a tájon a török idők óta nincsenek aprófalvak, csak nagyhatárú mezővárosok sorakoznak egymás szomszédságában. Érdei Ferenc szavaival élve itt nincs város és vidéke, itt csak mezővárosok vannak mellérendelve egymásnak, nem ismerve az egymástól függőség viszonyát. 'A sokezer holdas határokon nagy-

létszámú nyájak gyarapítják a polgárokat, a náderővel borított rétek, dűsfűvű legelők mellett a sűrűn épített tanyák, és a városból kijáró lakosok szorgos munkájaként termő földek látványa tette változatossá a határ képét.

A nagykunsági mezővárosok mindegyike teljesen önálló szervezet, egymás mellé rendelt organizmusok sora, csupán a Jászkun kerület illetve a nádor rendelkezik fölöttük. Így a városoknak lehetőségük van az autonómiájuk csorbítatlan élvezetére. A közöttük levő potenciális előnyt legfeljebb a kedvezőbb földrajzi fekvés biztosította. Az intézményrendszerek működését a jászkun kerület garantálja, melynek alapja a sokévszázados kiváltságtudat, melyet az 1745-ben szerzett redempciós jog nagymértékben megerősített. A redempció alapján a jászkun társadalom a szabadparaszti gazdaság szervezés egyik sajátos modelljét valósította meg a feudális Magyarországon. Ennek gazdasági és társadalmi kihatása századunk közepéig tettenérhető. Jóllehet maga az organizmus intézményes formáit elvesztette 1876-ban, amikor a kapitalizálódó ország egységes igazgatásának kialakítását akadályozó feudális előjogokat és területiális szervezeteket megszüntették, létrehozva az újjászervezett vármegyerendszert. A Nagykunság ettől kezdve Jász-Nagykun—Szolnok vármegye részeként Szolnok központtal tagozódott bele az új, kialakuló magyar gazdasági és társadalmi rendbe. Ez a megrendítő folyamat éppen Győrffy gyermekkorára teljesedett ki. A nagykunsági társadalom nehezen törődött bele a régi kiváltságok elvesztésébe. Hagyományvilágába mentette át ami átmenthető, az új értékviszonyokban juttatta kifejezésre a korábbi birtokosság a maga hatalmi, szervezeti rendjét.

A XIX. század utolsó harmada egyébként is a nagy változások kora az Alföldön. Erre az időre fejeződik be az egész Alföldet alapvetően átalakító nagy munka, a folyószabályozás, a Tisza, a Berettyó és a Körösök megzabolázása, valamint a rétek, mocsarak lecsapolása. Karcag határának közel kétharmadáról eltűnt a víz, hogy azután a sűrűn jelentkező aszály vegye át az uralmat. Győrffy István így ír erről a változásról: „Nem sürgette a kun ember a belvizek lecsapolását soha. Ha rajta állott volna, ma is minden úgy lenne, mint régen volt. 'A vízi életbe hatszáz év alatt belenőtt, s ma úgy érzi magát mint a partra vetett hal. Megszámlálhatatlan jószágállományba eltűnt, csudaszép tájfajtai teljesen kivestek. Lecsapolt földjeinek őseje pár évtized alatt kilobbant. Sívó szik lett a rétek, fertők helyén, mely évről-évre tovább terjed, és lassanként megeszi az egész határt.”

A víz eltűnése a karcagi határon is alapjaiban változtatta meg a gazdálkodás többévszázados gyakorlatát. Ahogyan vissza szorult a rét, úgy terjeszkedett az eke. A birtokos lakosok sürgették a tanácsot, hogy a felszabadult földeket minél előbb ossza ki, hogy azon termelhessenek. A legutolsó rétosztás 1896-ban volt, éppen Győrffy gyermekkorában. Ekkor huszonhétézer hold legelőt mértek szét a lakosok között. A rétosztás újabb alkalom volt arra, hogy a mélyben húzódnó társadalmi feszültségek a felszínre törjenek. A legelőt a redempciós kulcs alapján élték, a kihajtható állatok létszámát eszerint határozták meg. Az új helyzetben azt szerették volna elérni a kevés földűek vagy éppen nincstelen szegények, hogy kiki anyagi erejéhez, tehetségéhez képest vásárolhasson a kiosztásra kerülő földből. A birtokosok erősebb, nagyobb tábora viszont azt az álláspontot képviselte, hogy őseik már a redempciókor kifizették ennek a földnek az árát is, így őket illeti, csupán arra hajlandók, hogy a

mentésítés és a kiosztás költségeit magukra vállalják. Az összecsapás mint ahogyan az várható is volt — a birtokos gazdák győelmét hozta. A szegényeket egy-kétszáz öles portával elégitették ki a város körüli legelő egy darabjának a kiosztásával. Ez a terülte ma is Kisföldek vagy Kiskulcsos néven ismert.

A birtokok arányában kiosztott réteken tanyákat építettek, a megnövekedett földterületet megfeszített munkával fogta művelés alá a lakosság. Néhány évig a pihent, tevényes föld gazdagon fizetett a befektetett munkáért. Csak később derült ki, hogy ez sokkal rosszabb minőségű föld, mint a tilalmasi határ. Az acélos tiszavidéki búza komoly jövedelmet biztosított a gazdáknak. A kereskedők jó pénzért vették meg, jelentékeny haszonnal értékesítették a hazai és a külföldi piacokon a termést. Egy rövid időre megpezsdült a város gazdasági élete. A jövedelmeket nem a gazdaság korszerűsítésére fordították, hanem új, hatalmas méretű lakóházakat emeltek. Ez átalakította a városképet.

A rét kiosztásával végképp összezsugorodott a legelő. Az addig meghatározó állattartás teljes mértékben visszaszorult, hogy átadja a helyét a szemtermelő kultúrának. Ezzel felborult a korábbi értékrend is, hiszen jóllehet a redempciós földet tekintették a mindenkori gazdaság alapjának, de valójában a jószág száma után ítélték meg a gazdát. A vagyon igazi fokmérője a jószág volt — ahogy ezt Tálasi István vizsgálatai is kimutatták. Most a külterjes jószág-tartásnak szűnt meg az alapja, hiszen ennek a tartásmódnak a jellemzője a legeltetés volt. A tanyákon silány takarmányon a nagyszámú állatállománynak az átteleltése, átmentése folyt csupán, nem pedig okszerű, belterjes tenyésztése. A legelők felosztását nem követte az állatlétszám tudatos csökkentése, minőségi cseréje vagy a belterjesebb irányú tartásra történő állás. Györffy István írja, hogy soha annyi lesoványodott, tönkrement rossz lovat és szarvasmarhát nem látott, mint gyermekkorában. Az állatokat legelő hiányában az udvarokon vagy a tanyák körül száraz kórón, gizgazon tengették. A szántóföldeken nem vetettek számukra takarmányt, csak keveset. A kukorica is lassan hódított teret, a zöldsztakarmány pedig igazában sohasem nyert polgárjogot a vetésforgóban. A fűtermő rétek is összezsugorodtak, kevés szénát lehetett kaszálni a hatalmas határon.

A földművelés területi bővülése egyértelműen a gabona monokultúra kiterjedését hozta. A megszántott, bevetett területek kétharmada kalászosokból — elsősorban búzából — állott. Ennek a kiterjedt kultúrának a művelése — a vetés és betakarítás — még nem volt gépesítve. A megnövekedett munkát csak emberfeletti erővel, kíméletlen munkatempót diktálva tudták elvégezni. A vetés kézzel történt, az első cséplőgépek is csak a múlt század utólján jelentek meg, de közel négy évtizednek kellett eltelnie, hogy a hagyományos eljárást, a nyomtatást végleg felváltsa a gépi cséplés. Györffy István gyermekkori élményeit is megfogalmazta a Takarás és nyomtatás az Alföldön című tanulmányában, melyben elsőként foglalta össze néprajzusként a gabonabetakarítás paraszti munkafolyamatát. Ebben az ősi eljárásban — hogy tudniillik a gabonát, mint a rét fűvét, rendre levágják, favillákkal csomókba összeszedik, majd a földön csúsztatva a szérúre vontatják, ott lóval kitapostatják a kalászból a szemet — kultúránk keleti hozadékának tekintette, benne keleti örökségünket ismerte fe. Mint ahogyan a külterjes állattartásban is felfedezte ezeket az elemeket. Ma már természetesen néve építjük be eredményeit tudásunkba, jóllehet nélküle kultúránk e gazdag vonulatáról sokkal kevesebbet tudnánk, sok részlet homályban maradt volna.

A Nagykunság, ezen belül Karcag életére ezek a földosztások pozitív hatással voltak. A bőségesen rendelkezésre álló tartalékföldek egészen századunk közepéig, a termelőszövetkezetek megalakulásáig, a nagyüzemi termelés kibontakozásáig azonos szinten tudták tartani a birtokos lakosság életszínvonalát. Míg a kishatárú falvak lakosai a birtokaprózódás következtében feltartóztatlanul haladtak az elszegényedés útján, és csak a belterjesebb irányba ható gazdálkodás, a szőlő, gyümölcs és kertkultúrák vagy intenzív állattenyésztés mentette meg őket, addig a Kunságon a korábbi termelőgyakorlatot megtartva, lényegében csak a kor adta technikai lehetőségekkel élve, a mezővárosi paraszti életformát sikerült a korábbi nívón tartani. Természetesen ebből törvénykönyvszerűen következett az intézmények, szokások konzerválódása. Ezt diákként Móricz Zsigmond is átélte Kisújszálláson, a Forr a bor című regényében le is írta. Mondhatjuk tehát, hogy a századforduló Nagykunságának mezőgazdaságára a külterjesség nyomta rá a bélyegét. Így az az előny, amelyik a birtokállományt megtartotta, egyúttal a külterjességet is tovább fenntartotta a maga archaikus jegyeivel egyetemben. Győrffy István belülről ismerve ezt az állapotot, rögzítette tanulmányaiban.

Karcag mezővárosi képe minden változás ellenére is sokkal inkább hasonlított a századközepi előképhez, mint a kapitalizálódó ország más városaihoz, ahol az ipar és az élénkülő kereskedelem bolygatta fel a korábbi állapotokat. Karcagon városias jegyek alig lehetők fel. A központban terpeszkedő főtér továbbra is a heti piacok — vagy ahogyan itt mondják — a kaskásünnepek színtere. Éppen a század végén parkosítják a templom körüli részt, amelyik szilárd köburkolatot is kap. Némi szint visz bele a tér közepén működő több kifolyós artézi kút, melynek obeliszkjén öntöttvas angyal áll. A teret néhány emeletes épület határolja váltakozva földszintes üzletsorral. A gimnázium újonnan emelt neoklasszicista épülettömbje a régi kvartélyház a tér nyugati sarkát zárta le. Vele szemben a református templom hatalmas tornyával uralja a teret, hátamögött az öreg iskolával, amelyik ekkorára már majdnem egy évszázada bocsájtja ki a falai közül tanulókat. A tér közepe táján álló egyemeletes városháza ekkorra már szűknek bizonyult, kinőtte a város, tervezik is az újnak a felépítését. Középtájon még a katolikus templom roskadozó falai dacolnak az idővel, az előtte felállított mozsárágyúk még jelesebb ünnepeken megszólalnak. — A város többi része falusias külsőt mutat. A központból sugár irányban szétfutó sáros, poros utcákon megrakott szekerek döcögnek, hogy rakományaiktól a tágas udvarokon megszabaduljanak. A fehérre meszelt falu, nyeregretetős, náddal fedett lakóházak és gazdasági melléképületek nagy többsége a múlt század első felének népi klasszicista ízlésvilágát tükrözik. A Tiszán úsztatott fenyőfa deszkákból összerótt kerítéseket szépen faragott kapuoszlopok tartják.

A határt sűrűn behalózó tanyák az utaktól jól beépültek a földek közepére. Ezek a vályogból rakott pitarólas tanyák alig különböznek a XVIII. századi társaiktól, csupán a végüghöz ragasztottak egy kisebb méretű szobát, melyet kemencével lehet fűteni. A tanyapallagon szépen megrakott szalmakazlak, szárkúpok és szénaboglyák arról vallanak, hogy itt telelnek az állatok, de ez a földművelés üzemközpontja is. Győrffy István gyermekkorában maga is tanyalakó volt, megismerte a kinnelés keserveit és szépségeit. Első dolgozatában éppen a Nagykunság és környékének népies építkezéséről valamint a nagykunnyákról érkezett. A nád hajazatú, nyeregretetős, fehérfalú tanyák az egész táj-

nak sajátos karaktert adtak. A holdnyi nagyságú tanyapallagon itt-ott egy-egy árva akácfa, csenevész szilva- vagy eperfa vetett némi árnyékot a nyári nap hevében tikkadó állatokra. Ezek a tanyák sohasem szakadtak el a várostól, a városi háztól, mint a Dél-Alföldön, lakói nem váltak csak tanyalakókká. A tanya és a városi ház alkotott egységet. 'Az idősek és az iskolás korú gyerekek a városi házban éltek, a fiatalok kinn dolgoztak a tanyán. A tanyai iskolák majd csak századunkban szerveződnek meg. A városba vezető utak hét végeken vagy a hetipiácok napján élénkültek meg. Ilyenkor hazajöttek a tanyáról adni-venni, hírt hallani, ügyeket intézni. Győrffy István a nagykun tanyákban honfoglalás előtti nomád örökségünk egy részét ismerte fel, amelyik a kétbelterses településforma felbomlásával keletkezett.

A karcagi társadalom a század végén a lassú változás útjára lépett. A jászkun kiváltságok megszűnése lassú folyamatot indított el, amelyiknek a hatása csak több generáción át mutatkozott. A kiváltságok megszűnésével nem szűntek meg a társadalmi ellentétek. Továbbra is a vagyoni állapotnak megfelelően szerveződött az igazgatási rend. Ugyanaz a vagyonos réteg tartotta továbbra is a kezében a hatalmat, amelyik a redempcióban megerősödve másfélszáz éve gyakorolta azt. Hogy milyen erős volt ez a rendszer, mi sem bizonyítja jobban, hogy a kiváltságok megszűnte után két évtizeddel is a legelőosztáskor ennek a birtokos gazdarétegnek a vagyonszerző törekvése győzött a szegényebb néprétegekkel szemben. Tovább érvényesült a nyugodt, nagyobb megrázkódtatásoktól mentes gazdaság- és társadalomszervezés. Az irredemptusok utódai, a nincstelen szegények vagy a kevés földűek a nagygazdáknál vállaltak munkát, hogy a kenyérük meglegyen. Ebben a konszolidált gazdasági és társadalmi légkörben a tudat változása alig követhető nyomon. A karnyújtásnyi közelségben levő letűnt világ, a szilaj állattartás, a betyárvilág, a rét sokszínű, rejtelmes világa, a pásztorok, pákások, jeles emberek cselekedetei az emlékezet fényében ragyogtak. A feltört legelők, rétek helyén ringatózó búzatáblák között megbúvó pitarólas tanyák szalmatüzénél gyakran felidéződött ami elmúlt. Ez a színes világ csak az emlékezet fényében mutatta ilyennek magát. A jelen gondjaiból menekülő ember képzelete tágította ki a teret, aranyozta be a múltat. 'A valóság sokkal prózaibb volt, hiszen a megváltozott gazdálkodási rend és életmód egészen más tempót diktált. A kíméletlen hajsza lett az emberek osztályrésze. Az addig partiarchálisnak tudott kapcsolatok egyre inkább rideg kapcsolatokká váltak. Munkaadó és munkás egyre messzebb került egymástól. Az eke és a kasza más munkatempót, hajszoltabb életet diktált, nehezebb kenyeret adott a rászorulóknak. Egyik oldalon a bőség, a kiapadhatatlan gazdagság múltjának csalfa szívárványképzete élt az emlékezetben, a másik oldalon kiáltó ellentétként ott volt a küzdelem a betevő falatért. Győrffy mindezeket tudta, családja sorsában is megélte. Ezért is válhatott az alul levők legjobbjainak a segítőjévé egyetemi tanárként, és teljesíthette küldetését: az Alföld, a magyarság népi kultúrájának összegyűjtését és továbbadását. Ezért írhatta róla Illyés Gyula: „A magyar nép tudósa volt. Szeretném így is mondani: a magyar nép lett tudóssá benne.”

Győrffy István és a magyar néprajztudomány nagykorúsodása

1. Különös cím...? Száz éve született az a Győrffy István, aki diák korában beléphetett maga is az ekkor már több mint tíz éve megalakult Magyar Néprajzi Társaságba, amely máig is legnépesebb társadalmi szerve a magyar néprajznak, s egy évvel megalakulása után 1890-ben megindítja az Ethnographiát. Vagy nem nagykorú-e egy olyan tudomány, aki olyan neveket mutathatott fel a Társaság megalakulásáig is, mint Erdélyi János, Kriza János, Reguly Antal, Arany László, Ibolyi Arnold, Beöthy Leó, Kálmán Lajos Herman Ottó? Amelyiknek olyan sorozata van, mint az 1872-ben megindult Magyar Népköltési Gyűjtemény? S amelynek Reguly Antal és Xantus János gyűjtései jóvoltából 1872-től külön gyűjteményi tára, Osztálya van a Magyar Nemzeti Múzeumon belül?

Igen, a nagynevű elődök, neves és névtelen gyűjtők tömege lehetővé tette a Társaság megalakulását, az önálló fórum létrehozását, vannak már számon tartott eredmények, itt-ott fellángoló viták, más tudománysszakokkal való kisebb ütközetek, s 1890-ben „Ethnographia, ethnológia, folklore” címmel megszületik Katona Lajos európai szintű iránymutató cikke is. Mindez azonban kevés. Szmélyigazolvány a nagykorúsodásról. De ki merné állítani, hogy egy friss szmélyigazolvány bizonyossága is a nagykorúságnak? Figyelnek-e a felnöttek egy tizenhat éves „nagykorú” szavaira, adnak-e véleményére? Legfeljebb egy-egy ötletük rezeg tovább, felfigyelnek egy-egy találó megjegyzésre, jószeműnek, ígéretesnek tartva a közbeszólót. A néprajz sem volt jelen még ekkor, sőt századunk első két évtizedében sem a tudományos közgondolkodásban. Segéd tudománynak tekintették, olyannak amely hozzászól a felnőtt tudományok által felvetett kérdésekhez, megerősít egy-egy nyelvészeti, történeti, földrajzi indítatású észrevételt de maga kérdezni nem tud önállóan, sem önálló válaszra nem képes. A néprajzi kutatások eredményei nem épültek be igazán a történet, a nyelvészet, az irodalom és a földrajztudományokba. Segített a népballada meghatározásában a néprajz, de Arany balladáái voltak az igazi példák. Tárogatta a finnugor összehasonlító nyelvészetet a magyar halászat, az őstörténeti kutatásokat a pásztorkodás terén elért számos néprajzi eredmény, de a döntő szót a nyelvtudomány és a történettudomány mondta ki; a néprajz csak megerősített, kiegészített. Segéd tudomány volt, mert speciális tárgya mellett kölcsönzött módszerei, mások által megszabott feladatai voltak. Választott tárgyának csupán anyagfeltáró és kezdeti rendszerező munkái folytak még, s sem egész területét, sem tárgyának igazi természetét nem ismerhette meg. Az erősebb ág, a folklor kutatása nem tud elszakadni az irodalomtól: már nem írják át ugyan a népköltészeti alkotásokat, mint kezdetben; már túl vannak az első keserves tapasztalaton a „Vadrózsapör”-ön, amelyben kitetszett a nép- és mű-

költészeti alkotások különbözősége; már a tudomány mércéjével mérhető forráskiadványai vannak. De elmélete, módszertana csak bontakozóban van, s még **Katona Lajos** későbbi munkásságát is inkább a klasszika-fiológiai módszerek jellemzik. Az anyagi kultúra kutatása, a múzeológia még hátrább tart: 1872-ben a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya még csak finnugor és ázsiai anyagból áll, s az első magyar tárgy 1885 táján kerül a gyűjteménybe. **Herman Ottó** halálsruól és pásztorkodásról szóló munkái ugyan rangot adnak a tárgyi néprajznak, **Jankó János** finnugor összehasonlító néprajzi kutatásai a kor színvonalán állanak, monográfiában helyet kap az anyagi és társadalmi kultúra leírása is, de igazi programot még az egyenetlen gyűjtés miatt nem adhatnak. **Bátky Zsigmond** 1906-ban megjelent múzeumi útmutatója is a gyűjtés, katalógizálás segítője: nem érett meg még a kutatás az önálló kérdésvételre, a specifikus tárgy igazi természetének megismerésére. Jellemzőnek kell azt is tartanunk, hogy **Jankó János** monográfiáinak társadalom rajza ellenére 1919-ben **Tagányi Károlynak**, a történéshoz kell felhívnia a néprajz figyelmét a társadalom olyan fontos kérdéseire, mint a hazai élő jogszokások megléte, gyűjtésének szorgalmazása.

Kétségtelen, hogy a tudomány kezdeti lépéseket tesz a néprajz területén, s az elengedhetetlen anyagfeltárás folyik. A múlt század végén létrejött szervek, intézmények, fórumok éppen ezt az anyaggyűjtést segítik, terelik egységes mederbe, de még nem biztosíthatják az önállóságot, nagykorúságot. Nyilvánvaló az is, hogy a magyar társadalom szerkezete, a tudományok helyzete, céljai egy ilyen társadalomban kevésbé segítettek elő egy olyan tudományág fejlődését, amelynek választott tárgya a társadalmilag alacsony sorban lévő, a közéletből kiszorított parasztság (nép) életének vizsgálata. Természetes, hogy az elért eredmények is nehezen épülhettek be a nemesi, arisztokratikus szemléletű történettudományba, abba, amelynek első jobbságról szóló monográfiája csak a század végén születik meg **Acsády Ignác** kutatásai nyomán, s amelyben a történettudomány olyan remeke, mint **Tagányi Károly** ezidőt megjelent földközösségről szóló műve visszhang nélkül marad. Hiába hogy **Petőfi—Arany—Tomba** nyomán klasszicizmus érik a népiesség, irodalmunk még gyakorlatilag a korábbi, nemesi hagyományok bűvkörében él, s a népköltéssel nem találkozhatik. Mindez akadály, késlelteti a néprajz elért eredményeinek rögzülését, az önálló lét, a nagykorúság jegyeivel körülírható élet megkezdését. A felhalmozott anyag azonban egyre inkább lehetővé teszi a területek közeledését, a népi kultúra mélyebb megismerését, mind több a vita, a komplex kérdésvétel, s a világháború megpróbáltatásai, a forradalmak megtörik a nemesi történetsszemlélet uralmát, kezdik felismerni a népben rejlő értékeket, társadalmi-politikai lehetőségeket. Ez megnyitja az utat a tényleges nagykorúság irányába. **Győrffy István, Bátky Zsigmond, Viski Károly, Bartók Béla** és **Kodály Zoltán** nemzedéke az a szerencsés nemzedék, amely részt vehet ezen az avatási szertartáson. Munkásságunkban nagykorúvá érik a néprajztudomány és kilép a segédtudományok közül: a huszas-harmincas években inspiratív és önálló kérdések özönét teheti fel az immár társtudományoknak, s vezetője, irányítója lehet olyan összefogásnak, amely a magyarság egészének komplex kutatásával foglalkozik. S hogy ez így lehetett a természetesen formálódó tudomány és az ezt segítő történeti folyamatok mellett, ebben személy szerint legnagyobb szerepe **Győrffy Istvánnak** van.

2. **Bartók Béla és Kodály Zoltán** a zenefolklort emelte ezekben az évtizedekben világhírré, olyan módszertani, elvi, rendszerbeli eredményekkel, amelyek megelőzték — s egyben kissé el is szakították — a néprajz egészétől a népzenei vizsgálatokat. A hagyományos értelemben vett, német mintára két részre szakadt (folklor, tárgyi néprajz) magyar néprajztudományt a **Győrffy—Bátky—Viski** tudományszervező hármás a Néprajzi Múzeumra támaszkodva egyesítette, hozta azonos színvonalra, s teremtette meg a harmincas évek közepén a máig utól nem ért nagy összefoglalást a Magyarság Néprajza négy vaskos kötetét. Hogymiért jutott ebben a folyamatban **Győrffy Istvánnak** a legnagyobb szerep, miért volt ő a legnagyobb hatású etnográfus máig, azt már sokan vizsgálták: hivatkoztak széleskörű érdeklődésére, egyéniségének vonzóerejére, a gyakorlati és kor kérdéseivel való erőteljesebb kapcsolatára, szervező munkához, tanításhoz-neveléshez való vonzódására, érdekes és szemléletes írásmódjára, személyes kapcsolataira Teleki Pállal, s még sorolhatnánk. Mindezek, s természetesen mindenki által elismert tehetsége segítette abban, hogy vezéregyéniség lehessen. Egy kérdést azonban — noha más vonatkozásban kimerítően vizsgálták — sohasem értékelték méltatói kellően: azt, hogy hármójuk közül igazában ő ismerte leginkább a népi kultúra sajátos természetét, s ő látta egyben az egész népi kultúrát leginkább. S ebben indíttatása, származása, munkamódszere egyaránt közrejátszott. 'Anélkül, hogy a mások által már fentebb idézett tényezőket kisebbiteni akarnánk, s figyelmen kívül hagynánk, az alábbiakban csupán ezt a kérdést vizsgáljuk.

3. Honnan erednek ezek a mély ismeretek és honnan a kultúra egységben való felfogásának, szemlélésének módja Győrffy Istvánnal? A választ **Gunda Béla** és **Selmeczi Kovács Attila** észrevételeiből idézem: „Győrffyt az élet nevelte etnográfussá... a magyar népi kultúra kutatói rendszerint más tudományok területéről kanyarodtak át a néprajz mezejére... Győrffy István tudományos tevékenységének mérföldköve a Nagy-kunság televényén áll, de olyan mérföldkő, amely a magyar népi műveltség minden kutatásához irányba és minden időbe mutatja az utat.” (G. B.). „... bátran állíthatjuk, hogy az élet nevelte etnográfussá, amiben meghatározó lendületet adó tényező a szülőföld volt. Olyan földön nevelkedett, olyan világ vette körül, amely a legjobb néprajzi iskolának bizonyult, hiszen gyermekkorától személyes, benső kapcsolatot fűzte ahhoz a népi kultúrához, amelyet a legtöbb kutató csak kívülről vizsgálhatott. Nemcsak beleszületett, hanem bele is nevelődött a paraszti életbe...” (S. K. A.).

Ez hát **Győrffy István** nagy titka, e titok mindenki számára világos, megfejtendő. Győrffy velejéig ismerte a paraszti közösséget, a paraszti életet, elsajátította és vérévé vált kultúrája, s így belülről látta az összefüggéseket. Ez azonban még kevés lett volna, s tehetséggel megtoldva sem válhatott egyszerűen magasszintű tudományos szemléletté. Fontosabb az, hogy **Győrffy István** fel is ismerte, hogy milyen kincs birtokában van, s munkásságát nemcsak erre alapozta, hanem módszert, szemléletmódot is fejlesztett ki belőle. Az ismert nagy-kunsági (karcagi, túrkevei) modellt más közösségekre is alkalmazni tudta, s átvitte az egész kultúrára, népre. A pályakép fogalatának és szimbólumának is tekinthető, hogy első nagyobb publikációja „A Nagy-kunság és kör-

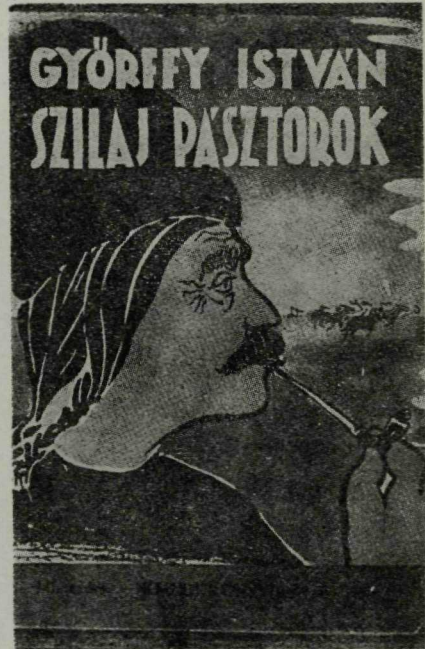
nyékének népies építkezése” (1908) a nagykun ház mintájának saját szülőházát tekinti, mint ezt **Vargha László** bizonyította, s hogy halála évében megjelent „Néphagyomány és a nemzeti művelődés” (1939) az egész magyar kultúrát átfogó szellemi végrendelete: a családtól az egész nemzetig jut el élete során. Tágítja a szülői ház falait az országhatárig, s azon túl a magyarok lakta területekig.

Nem leegyszerűsítés-e mindez? Nem egy modell ráerőltetése az egészre? **Kósa László** éppen arról írt legutóbb, hogy bár Győrffy érdeme, hogy megindultak az intenzív alföldi kutatások, de túlságosan is erre terelte a kutatók figyelmét, s Erdély, a Dunántúl és Magyarország egyéb részeinek kutatása visszaszorult; munkássága nyomán, újabb aránytalanságok születtek. **Győrffy István** koncepciója pedig — minden egyéb megjegyzése ellenére is — túlzottan alföldcentrikus. Kétségtelen igazságok ezek, de nem Győrffyn múlott hogy más területek elhanyagolódtak, s azóta is háttérbe szorult kutatásuk; s nem hibázathatjuk a fentiek miatt módszerét sem, amely a szülőház-szülőföld (Alföld) megismerésén át vezetett az egész magyar népig, nemzetig.

4. Hogy a belső ismeretek, élmények tudományos módszerré formálódhatnak, hogy ezt az először öntudatlan és természetes folyamatot **Győrffy István** később tudatosan és megfelelő ellenőrzéssel alkalmazhatta, annak oka magában a népi kultúrában rejlik. A népi kultúra sajátosságai közé tartozik a teljesség. Ott ahol valóban kultúráról beszélhetünk ez a teljesség mindig negvan, s a kultúra ezzel a közösség létét, fennmaradását, tevékenységrendszerének zavartalan belső mozgását biztosítja. Mindegy hogy egyetlen faluról van szó, tágabb etnikai, néprajzi vagy táji csoportokról, egész népről országnyi területen. A közösség — mert itt igazi közösség jön létre, s csak ennek lehet kultúrája — teljes életet élhet, megfelelő társadalmi szinten elhelyezkedő tagjainak teljes életet biztosít. Ez természetesen lehet magasabb vagy alacsonyabb nivójú, az egyes rétegeknek biztosított lehetőségek tágabbak vagy szűkebbek, de egészében véve a közösség elfogadott normák szerinti zavartalan működését segíti elő. Ez a kultúra ugyanakkor úgy teljes, hogy megvannak a megfelelő külső kapcsolatai is (más társadalmi rétegekkel, tájakkal, gazdálkodási formákkal), s normális körülmények között ezek funkcionálnak is. A közösség teljes, de nem hermetikusan zárt kultúrát hoz létre, s ebben a teljességben az egyes kulturális javak, komplexumok, életterületek sajátos, a közösségre jellemző rendszert alkotnak. Két érintkező, de eltérő szerkezetű, arculatú kultúrával rendelkező közösség (pl. egy szlovák és egy magyar falu) nem hat egymásra; egyik a másikat nem alakítja, formálja át; csupán él egymás mellett, s a javaknak bizonyos cseréje indul meg közöttük anélkül, hogy a kultúrájuk alapszerkezete megváltoznék. Átadhatnak és átvehetnek kulturális elemeket egymástól, de ennél lényegesebb hatást nem tudnak kifejteni éppen mert belső szerkezetük eltérő, más az értékrendjük. Nem véletlen, hogy a egyes nemzetiségű alföldi falvakban még két és fél évszázad múlva is önálló kultúrák mutathatók ki, vagy a református településekre ugyanakkor betelepített katolikus jövevények a legutóbbi időig elváltak a tömböt alkotó, más értékrenddel bíró törzslakosságtól. A közeledést nem az egymásra ható kultúrák, hanem pl. táji, jogi tényezők váltják ki. A paraszti kultúra nem expanzív, lényegileg nem hat, de természete az átadás, átvétel, a javak cseréje úgy, hogy

mindenki, minden közösség a maga képére formálva él az újdonsággal. Ezért van az, hogy néhány évtized múlva egy hasonlított új elem ősinek is tűnhet, mert természetes részévé válik a közösség kultúrájának, s egyre több szál kapcsolja a közösségi kultúra egészéhez. S ezért van az is, hogy bizonyos felsőbb, kívülről jött intézkedések vagy idegenből beköltözött vagy visszatért emberek szokásai a leggyakrabban nem válnak közösségivé, egy-két család gyakorlatán nem terjednek túl, idegen jellegük szervületlenségük miatt jól kitapintható.

Győrfy István maga ezt így még nem fogalmazta meg. De saját szülőföldjének megélt és vérévé vált paraszti kultúrája rádöbbenette arra, hogy a néprajz feladata lényegében ennek a teljességnek a megismerése, s ahogyan a saját szülőföldjét megismerte, megélte, utólag tudományosan vizsgálta, ismereteinek határát a múlt felé is kitolta, ugyanúgy kell más — matyó, Fekete-Körös — völgyi magyarság, Hajdúság, palócok, csángók — kultúráját is szemlélni, belülről megérteni, s ezért kell az életformában elhelyezni az egyes kulturális javakat, feltárni egész kultúrához kapcsolódó bonyolult összefüggéseit. **Barabás Jenő** szerint mind történeti, mind recens anyagát **Győrfy István** „életmódban” gondolkodva ábrázolta és jelenítette meg, s ezzel közelített a teljességhez. Kortársait lenyűgözte — köztük **Móricz Zsigmondot** is —, ahogyan a jegyzőkönyvi adatok, visszaemlékezések és tárgyak alapján megrajzolta a szilaj pásztorok képét, életmódját, az egyes elemeket életté, életmóddá, a tárgyakat, adatokat kultúrává, a pásztorokat közösséggé formálta. Ez volt az igénye — éppen mert megértette a népi kultúra lényegét — a magyarság egész népi kultúrájával kapcsolatban is.

Az is bizonyos, hogy ő mindezt nem végezhette el egyedül, nemcsak hogy a magyarságra vonatkozóan nem, de még a szülőföldre, a szülőföld egészére sem. Az azonban ahogy bármely kis témát kezel a tőzegvetéstől a viseletig, a cifraszúrtól a települési és gazdálkodási rendszerig mutatja, hogy mindig a teljességet tartotta szem előtt. S mutatja legfőképp, hogy a „Néphagyomány és a nemzeti művelődés” című munkájában az egész népi kultúrát átfogóan tudta szemlélni, s ha kellett a nemzet érdekében egységbe tudta fogni gyakorlati céllal is.

Más kortársai akik zseniális tudósok voltak, a tudomány egzakt módszereivel dolgoztak, hittek munkájukban, tőle eltérően csak témát kutató feladatot láttak, s nem a kultúra egészét, teljességét. Iskolázottságuk, tájékozottságuk, külföldi eredményekre való figyelésük eljuttatta őket oda, hogy egy-egy kérdéskört sokoldalú összefüggésben tudtak szemlélni, kutatni. Akár **Bátky Zsigmond** nagyszabású házkutatásait, akár **Viski Károly** kultúrtörténeti alaposztottságú székelykapu vizsgálatait szemléljük, érezzük a sokoldalúság tudományos igényét, a komplexitásra való törekvést. **Győrffy István** azonban nem a komplexitást, hanem a teljességet érezte, s ezért válhatott kora legnagyobb hatású néprajzosává, a néprajztudomány feladatainak kijelölőjévé.

Módszere nem a mai értelemben vett „modellkészítés”, egy minta keresése vagy az ettől való eltérés rögzítése. Számára a szülőföld a népi kultúra és a néprajz sajátos feladatának és teljességigényének felismerését segítette elő. S ma már olyan életművek épülnek fel erre a mintára, mint a **Bálint Sándorné** vagy a **Vajkai Aurélé**, amelyben Szeged vagy Szentgál tágul magyarsággá, Európává.

Hogy voltak Győrffy Istvánnak tévedései? Hogy néha elfogult volt az Alföld javára? Hogy sok megállapítását az idő módosította vagy megcáfolta?

Bizonyára így van. Ember és tudós volt, s a tévedés, elfogultság, túlzás természetes joga volt.

Győrffy István — néprajztudós

A Néprajzi Múzeum Győrffy István születésének századik évfordulója alkalmából nemcsak kiállítással tiszteleg. Az épület falán elhelyezett emléktábla — „Karcag, Sugár u. 32. Győrffy István, 1884—1939, néprajztudós emlékére” — a néprajztudomány mindmáig legnagyobb hatású tudósának állít emléket. Győrffy István tudományos munkájától elválaszthatatlan volt a múzeumi anyagok gondozása, gyarapítása. Hosszú évekig — 1906—1934 között — a Néprajzi Múzeum alkalmazottja volt. Munkaköri leírásában ez olvasható: „*Dr. Győrffy István igazgatóőr kezeli a magyarországi gyűjtemények viselet-textil csoportját, ideiglenesen gondozza a magyarországi népművészeti gyűjteményt, s a magyarral rokon népek gyűjtéseit.*”

A centenáriumi tárlat az általa gyűjtött tárgyak, fényképfelvételek, tanulmányok, monográfiák muzeológiai egységét érzékeltetve próbálja munkásságát bemutatni. Iránymutató egyéniségével, a néprajztudomány feladatairól vallott felfogásával nemcsak a tudományos és irodalmi kutatókra hatott-hat, hanem befolyásolja közgondolkodásunkat is. Az volt minden igyekezete, hogy dokumentálja, megőrökítse mindazt, ami mulandó, változó. Az Alföld — ezen belül is a szülőföld, a Nagykunság — parasztságának gazdálkodását és kul-

túráját mindig megkülönböztetett érdeklődéssel tanulmányozta. Izgatták a magyar—szlovák, illetve magyar—román kulturális örökségek különbözőségei. Értékes tárgyakat és fényképfelvételeket hozott erdélyi gyűjtőtútajairól is. Tanyafelvételeinek sora, korabeli szerszámok, hímzsminták, csipkeverő fák, fekete-, cserép- és kőedények sokasága, írottas és festett ládák, faragott bútorok, diszesen hímzett szűrők, bundák értékes és ritka darabjai teszik színesebbé, érdekletesebbé a kiállítást. Külön egyesség mutatja be az alföldi, a Hont megyei, a Fekete-Körös völgyi gyűjtőtutak tárgyi emlékeit, dokumentumait. 1918-ban tudományos expedíció tagjaként végzett etnográfiai kutatásokat Törökországban — amelyre úgyszintén találunk utalásokat. Sokat foglalkozott a népi szücsmesterséggel is; munkásságában a szűrszabók, a szűcsök készítette ruhadarabok történetét elemző tanulmányai kiemelkedő jelentőségűek, akárcsak egyéb népviseleti — matyó, buják, kunság — kutatásai, elemzései. Győrffy István — vallják — annyit tett a magyar nép tárgyi emlékeinek, néprajzának felkutatásában, mint Bartók Béla és Kodály Zoltán a népzene kutatásban. A centenáriumi kiállítás méltó emléket állít a néprajzgyűjtő tudósnak.

CSORBA MÁRIA

Gyórfy (középen áll) az ifjú etnographusokkal

KARDOS JÁNOSNÉ

Az erkölcsi felelősség és értékelés szerepe a vezetői tevékenységben

Felelős-e az ember cselekedeteiért? — tették fel a kérdést az emberiség történetének különböző korszakaiban.

A XX. század felerősítve fogalmaztatja velünk újra és újra e kérdést, hisz gyors egymásutánban nagy megrázkódtatásokkal, az ember és a környezete pusztításával járó események játszódtak — játszódnak le korunkban. Két világháború, a fasizmus, az atombomba, Vietnam, Chile, környezetszennyeződés, a neutronbomba fenyegetettsége... szinte egy-két emberöltő alatt. A becsületes emberekben felvetődik a kérdés: ki a felelős mindezért? Felelős mindezért az ember?

Csak szem- és fültanúi, csak szenvedő alanyai, vagy netán aktív, felelős részesei is vagyunk mindennek?

Marx útmutatásai ma is, sőt ma különösen érvényesek: az ember nemcsak szereplője, hanem szerzője is saját drámájának. Nemcsak a kiosztott szerepet kell eljátszani, hanem azt „társ szerzőként” tovább kell formálni, aktívan alakítani. Bár minden felelősségnek megvannak az objektív határai, ezek azért nem nullifikálják a felelősséget, annak érvényrejuttatását, s a velejáró felelősségtudatot. A határokon belül a szubjektumnak, az embernek igen széles mozgásteret van: maguknak a határoknak a kitapogatódzása és döngetése-tágítása, és az azokon belüli cselekvések lehetőségei, alternatívái.

Jóllehet ma már mindezt tudjuk, s szinte természetes számunkra, ha a múlt-ról vagy, ha nagy „sors”-kérdésekről van szó, — ugyanakkor nem él ilyen tudatosan bennünk a *hétköznapok felelősségtudata*. Így van ez a társadalom gazdasági szférájában, s azon belül pl. az egyik legszembeötlőbb területen: a kereskedelem területén is.

Például a társadalmi tulajdon védelmének gazdasági-erkölcsi követelménye megköveteli a pazarlókat, a herdálókat, a felelőtleneket, a társadalmi tulajdont — bármily módon — megkárosítók felelősségre vonását: az üzleti gondolatok rongálói, az áru vagy pénz eltulajdonítóit, a beruházások tervezési és technológiai hibáinak elkövetőit, a hibásan, rosszul gazdálkodókat.

Sajnálatos módon elég nagy a lazaság, illetve gyakorta háttérbe szorul vagy elmosódik a felelősségtudat és a felelősségrevonás, ha kisebb értékekről van szó. Pedig ez — üzletben, vállalatnál és társadalmi méretekben is — tovább hat: mégpedig negatív módon. A „kis” károkozást, rongálást, a „kisebb” vagyon dézsmálását sok helyütt elnézik, „bocsánatos bűn”-nek számít. Ugyanis a tulajdonhoz való viszonyban társadalmilag még nem bontakozott ki elég általánosan és mélyen az „én-tudat” részeként az „enyém”-nek megfelelő „mienk” tudata. — De hol a határ a kis és a nagy károkozás között?

A másik ezzel kapcsolatos ma még nagy gondot okozó esettípus az, amely felelős szakembereknél, tipikusan vezetőknél tapasztalható. A társadalmilag okozott kárral ezúttal többnyire nem párosul erkölcsstelenül szerzett egyéni haszon. Mégis nagy az okozott kár. Hisz nemrég felépített vagy megnyitott objektumot kell vandál módon megrongálni, hogy a nem körültekintő, esetleg rossz elképzelést, tervet vagy hibás kivitelet kijavítsák. S a felelősség elvész a beruházó, a tervező, a kivitelező között. Az ügy személytelenné válik, és vezérigazgató, osztályvezető, főmérnök, művezető vagy főkönyvelő helyett szervek, vállalatok, intézmények válnak a felelősség alanyaivá.

Súlytalan lesz, szinte elvész — az okozott kárhoz képest — a felelősségre vonás is. Amikor pedig a „kis” kárt okozókat felelősségre vonják, akkor nem ritka a példálódzás, a hivatkozás: „a százforintokért lám megbélyegeznek, megbüntetnek, bezzeg a százezres, milliós kárt okozók büntetlenül, esetleg figyelemzetéssel megússzák.”

A gazdasági élet és ezen belül a kereskedelem nagy értékű köztulajdonnal gazdálkodó felelős vezetőinek többségében a „mienk” tudata kialakult már és szinte azonosult az „enyém”-mel. Néha azonban ez az azonosulás eltorzul; egyesek olyan mértékben sajátjukénak érzik — a döntéstől a cselekvésig — a közöst, hogy a többiek, a közösség tudása, véleménye, észrevétele, javaslata, esetleg ellenjavaslata nélkül döntenek teljesen önállóan, önkényesen. — Az ilyen eseteket a demokratizmus hiánya is jellemzi! — Majd az esetleges hibás döntés utáni felelősségre vonáskor ismét a „mienk” tolu — kibúvóként — előtérbe. Márpedig ha a vezető dönt, a cselekvésben és a felelősségvállalásban egyaránt az „enyém” és a „mienk” összhangjának kell érvényesülnie.

A vezető erkölcsi felelőssége tehát igen jelentős. Tevékenységének társadalmi méretekben nagy anyagi kihatása; magatartásának példája a beosztott munkatársakra, a kereskedelem területén a fogyasztókra való kisugárzása is aláhúzza felelősségét.

* * *

Általánosan ismert követelmény, hogy már a vezetők — s ezen belül nemcsak a vállalati igazgatók, hanem központi osztályvezetők, a vállalatok nagyobb egységeinek, áruházak, üzletek vezetőinek — felkészítésekor, kiválasztásakor is szem előtt kell tartani a következőket:

— a vezető rendelkezék a vezetéshez szükséges szakmai tudással, felkészültséggel, tapasztalatokkal;

— rendelkezék a vezetéshez szükséges politikai tájékozottsággal, rátermettséggel; politikai helyállása egyértelmű legyen;

— rendelkezék az adott munkaterület irányításához szükséges vezetői képességekkel, készségekkel.

Indokolt azonban e hármas — ma már az elméletben és a gyakorlatban is elfogadott — követelményt egy negyedikkel kiegészíteni. Éspedig:

— *erkölcsi, emberi magatartása* (személyiségjegyei, tulajdonságai, hozzáállása, magatartása) *tegye alkalmassá a megfelelő munka, munkahelyi légkör, munkatársi és — vállalatközi — partneri kapcsolatok kialakítására.*

Manapság még e negyediket általában nem sorolják fel a vezetői követelmények között. Legalábbis a vezetéselméleti irodalom, s ennek megfelelően a vezetőképzés és a továbbképzés sem. De konkrét esetek, konkrét problémák, főleg negatív tartalmú esetek utáni felelősségrevonáskor — indokoltan — ezt is számon kérik a vezetőtől. Ha pedig a hibák elkövetését követően utólag szá-

mon kéri, akkor ez már azt megelőzően is, s általában minden tevékenység követelményeként létezik. Akkor pedig — és meggyőződésem is ez, — szükséges kimondani és tudatosítani is. Bízást remélem, hogy társadalmi viszonyainknak, szükségleteinknek megfelelően az *erkölcsi megfelelés* rövidesen a vezetés társadalmilag is elismert általános követelményévé fog válni.

A vezetővel szembeni általános erkölcsi elvárások elemzésénél abból kell kiindulni, hogy a társadalom az emberi együttélés feltételeként bizonyos erkölcsi alapelveket, normákat, követelményeket „ír” elő mindenki számára. (Tudjuk persze, hogy az erkölcsi normák nem öltenek írásos formát, hogy azok pl. a jogtól eltérően eszményeken, elveken, szokásokon, erkölcsi elvárásokon és ítéleteken, a közvéleményen stb. keresztül hatnak, funkcionálnak.) A munkahelyen a vezető ezeken akkor „örködhét”, ha

— ismeri e normákat, tisztában van tehát a szocialista erkölcs alapelveivel;

— maga is eszerint dolgozik, példát mutatva beosztottjainak;

— képes biztosítani ezeknek az alapelveknek konkrét munkahelyi érvényesülését.

A vezetőnek művelnie, képeznie kell magát, s ebbe beletartozik az is, hogy el kell sajátítania a szocialista erkölcs — még kialakulóban, s egyben átalakulóban levő, de körvonalaiiban már kirajzolódott — normatíváját. Ismeret nélkül nincs tudatos cselekvés. Az a vezető, aki a gyakorlati munka sodrában nem képezi magát, nem tanul, s konkrétan nem ismerkedik meg a marxista—leninista etika, a szocialista erkölcs követelményrendszerével, „iránytű” nélkül, az ösztönösségre hagyatkozva könnyen eltévedhet.

A pusztán ismeret, a normák tudatosítása azonban nem azonos a megvalósulásukkal. Ez nyilván csak az első — bár fontos — lépés. Az ismeret, a tudás enélkül öncél. Valódi célja átültetése a gyakorlatba, mert csak akkor képes a szó tetté, az elmélet gyakorlattá, az erkölcs ismerete erkölcsös cselekvéssé. az üres moralizálás erkölcsformáló erővé válni. A gyakorlatot a vezető számára közvetlen saját munkája, példamutatása, és egyben irányító tevékenysége, a helyes erkölcsi gyakorlat betartatása jelenti.

Nem elég tudni és hangzotatni például azt, hogy a mi társadalmunkban az érdekek közül az ösztársadalmi érdekek primátusa van. A kereskedelmi vezető vállalati munkájában ez a vállalati csoportérdekkel egyeztetve a fogyasztók iránti ellátási felelősség érzetét és gyakorlatát egyben a népgazdasági érdek szem előtt tartását, helyes realizálását kell jelentse, és ezt kell biztosítania beosztottjai tevékenységében is.

* * *

A vezető erkölcsi érzékének, erkölcsileg helyes magatartásának egyik lényeges megnyilvánulása a *munkatársak, a beosztott dolgozók munkájának erkölcsi értékelése*.

Vázlatosan néhány gondolat — praktikus erkölcsi követelmény — erről.

— Az erkölcsi értékelés a szakmai munka értékelésének része legyen. A szakmai munka értékelése nem nélkülözheti annak erkölcsi tartalmára vonatkozó elemeit sem; mint ahogy az erkölcsi értékelés önállóan, a konkrét feladatoktól elszakítva sem tölti be valóságos szerepét.

— Az erkölcsi értékelés folyamatos, ne csak alkalmi legyen. Ne csak az ünnepek alkalmából kiosztásra kerülő jutalmak, kitüntetések formájában, vagy egy-egy súlyos hiba elkövetése utáni büntetésben öltön testet.

— Mind az erkölcsileg pozitív, mind a negatív tartalmú cselekedeteket értékelni kell és eszerint élni — mint mondtam a tevékenység szakmai vonatkozásával összekapcsolva és folyamatosan — a dicséret és az elmarasztalás eszközeivel.

— Már kezdeti szakaszában nyíltan, őszintén fel kell tárni a helytelen cselekedeteket, a kisebb vétségeket — éppen a súlyos hibák megelőzése érdekében.

— A hibás, helytelen, erkölcstelen cselekedetek megítélésében — a büntetésben — kövessük a fokozatosság elvét. Az első ízben elkövetett vagy a sokszori figyelmeztetés ellenére, az után elkövetett vétség eltérő elmarasztalást kíván. Mint ahogy a hibák, vétségek horderejük, súlyuk szerint is.

— Az elkövetett erkölcsi vétségekről a dolgozók kollektíváit tájékoztatni kell, hogy a tapasztalatokat okulásul, a jobb munkaerkölcs kialakítása érdekében felhasználhassák.

— Végül szólni szeretnék arról is, mi kell képezze a cselekedetek erkölcsi értékelése tárgyát! A vezetői munkában — bármely szinten is — az értékelés, a napi munka része. Nén mindegy tehát, hogy spontán módon, csupán ösztönösen, vagy tudatosan adott elvi háttérrel, konzekvensen értékel-e a vezető valamely cselekedetet, valamely feladat elvégzését.

Arra a kérdésre, hogy az ember magatartásában, cselekedetében *mit kell az erkölcsi megítélés tárgyává tenni*, sokszor egyoldalú, torzító válaszokat kapunk. Ha a szándék nemes, ha jó akaratból cselekszik valaki — bármi is az eredmény — csak pozitívan ítéltető meg — hangzik az *egyik* szélsőséges álláspont.

A *másik* válasz: a szándék „megfoghatatlanságát” hangoztatva — minden mástól eltekintve — csak a cselekedet következményét, hatását vehetjük figyelembe az erkölcsi értékelésnél. De akkor hogy ítéljük meg annak a kezdő szakmunkástanulónak a jó szándékú cselekedetét, aki a hozzáértés hiánya miatt az önállóan elkészített, meglepetésnek szánt munkadarabot (akár egy étel, egy ruha vagy egy szerszám az) elrontja, használhatatlanná, élvezhetetlenné teszi?

Ha reálisan szeretnénk eljárni az erkölcsi megítélésben, a cselekedetek erkölcsi értékelésében, akkor az emberi magatartás valamennyi tényezőjét, összetevőjét együttesen kell figyelembe venni, mérlegelni.

Az ember külső környezetét, a cselekvést előkészítő belső emberi tényezőket, magát a cselekedetet és a cselekedet következményeit.

Az ember külső környezete fontos része cselekedete megítélésében. Környezete alakítja az embert. Adott tevékenységre, magatartásra ösztönzi, befolyásolja értékítéleteit, feladatokat állít elé, s mindehhez bizonyos felételeket, körülményeket biztosít számára. Így pl. a jó munkát értékelő, a munkát becsülő munkahely légköre az ott dolgozókat jó munkára ösztönzi.

A külső környezet egyik, de nem a legdöntőbb szempont az adott cselekedet értékelésekor.

A cselekvést előkészítő belső emberi tényezők figyelembevétele közvetlenül a személyiséget érinti. Ide sorolhatók a kívánságok, a vágyak, az érzelmek, a szándék, a megfontolás, a választás, a döntés, az elhatározás, az akarat.

Az egyén adott külső körülmények között ösztönzést kap valamely cselekvésre, magatartásra. Egyénisége, belső énye az előbb felsorolt tényezők függvényében eldönti, hogy mit és hogyan cselekszik.

A végrehajtás eldöntését, tudatosodását követi maga a cselekedet, a tett. Ebben realizálódik minden előzmény.

Az erkölcsi megítélés túltekint a cselekedeten. Nem zárható le vele, hisz minden cselekedet erkölcsi tartalma a következmények láncolatain keresztül tovább hat magára az egyénre és másokra — bár bizonyos értelemben már a cselekedet elkövetőjétől függetlenül — is. A kereskedelmi munka során első-sorban és legközvetlenebbül a fogyasztókra.

Nézzünk végig egy példát.

A bolti eladó modortalan, udvariatlan a vevővel. Ez erkölcsileg mindenképpen elítélendő. Mi határozza meg felelősségre vonása mértékét, súlyát?

A bolt léggömb, a dolgozók hangneme, stílusa általában megfelelő. Otthon a család magatartással kapcsolatos igényessége jómodorra, udvariasságra készíti eladónkat. A vevők között a nagy forgalomban akad idegesebb is, s éppen egy ilyen türelmetlenebb vásárló váltotta ki eladónk udvariatlan választát.

Dolgozónk szereti munkáját, de még kezdő. Tanult az eladói magatartás követelményeiről, de az elméletet nem könnyű számára a gyakorlatba átültetni, különösen ha az elmélet és a gyakorlat nem esik egészen egybe. Önérzet és kicsit hirtelen természet jellemzi.

A vevő türelmetlen sürgetésére első ízben elhangzik az ominózus megjegyzés „keljen fel máskor korábban, ne engem sürgessen!”

Sértett vevő, majd szidalmazott eladó, üzlet, kereskedelem. Rossz a hangulat az üzletben a vevők és a dolgozók körében egyaránt. Íme egy megjegyzés — csak pillanatnyi — következményei!

A boltvezetőnek az eladót megengedhetetlen udvariatlanságáért el kell marasztalnia. Magatartását helyesebb négy szemközt szóvá tenni. Az első ízben elkövetett vétség nem igényel olyan szigorú büntetést, mintha már előzetes figyelmeztetésekre is sor került volna. A jó léggömbös kollektíva is segítségül siethet az ilyen hirtelen felcsattanás ellensúlyozására. Nem a jogos önérzetet, de az indulatot nem árt megnyirbálni.

De mert az eladó általában jómodorú, ezt az egy kis kislást sem lehet elnézni. Ha szó nélkül hagyjuk az elkövetett hibákat, olyan helyzet teremődik, amely növeli a hibalehetőségeket. Nem nézhetjük el a munkatársak miatt sem, de azért sem, mert az ilyen magatartás a vevőkre is kihat, és az eladó, az üzlet, a vállalat, a kereskedelem jó híre forog kockán.

Ez csupán egy kis példa volt, amelyel a cselekedet erkölcsi értékelése komponenseinek súlyát, figyelembevételük szükségességét akartam illusztrálni.

Mindez érvényes a vezetői tevékenység egészére, az egészen belül a kiadott feladatok mindegyikének értékelésére mint ahogy érvényes magának a vezetői munkának erkölcsi értékelésére is.

Hogyan vélekednek a főiskolás fiatalok a szocialista hazafiság és proletár internacionalizmus lényegéről?

(Egy vizsgálódás néhány tanulsága)

Ellentmondásokkal terhes világunkban — a gazdasági teljesítőképesség növelése mellett — *az egyik legfontosabb politikai kérdés és feladat az ifjúság helyes, reális megismerése és nevelése*. Ehhez azonban a réteg hangulatának, érdeklődésének, tájékozottságának és tetteinek megismerése, folyamatos figyelemmel kísérése nélkülözhetetlen.

Szocialista társadalmunk tág teret nyújt a fiatalok kezdeményezőkézségének, tehetségük kibontakozásának. Kedvezőtlenül hat viszont az a tény — amely döntően gazdasági teherbírásunk jelenlegi behatároltságából következik —, hogy nehezedtek a pályakezdés és a lakáshoz jutás lehetőségei; a nemzetközi helyzet fokozódó feszültségei pedig — olykor — az alkotókedv lendületét is lassítják.

Eppen ezért — a felszabadulás óta eltelt négy évtizedben — talán soha nem volt ennyire fontos, hogy tisztában legyünk fiataljaink életérzésének összevetőivel, közérzetük, meggyőződésük alakulásának jellemzőivel. Ebben alapvetően fontos tényező a szocialista hazához való viszony megismerése, a szocialista hazaszeretet és proletár internacionalizmus érzése minőségének feltérképezése. Egyrészt ezek a célok vezéreltek bennünket, amikor az elmúlt tanévben megvizsgáltuk a *Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskola szolnoki Tagozata* hallgatói hazafias érzelmei és tettei tudatosságának alakulását. Másrészt szeretnénk volna egyfajta képet nyerni hallgatóink politikai és történelmi ismereteiről, beállítódásáról, véleményalkotásáról, a munkában való helytállásuk és közéleti aktivitásuk alakulásáról; s kijelölni azokat a legfontosabb területeket, melyeken az oktatási hangsúlyok pontosításával előbbre tudunk lépni.

Ezt a rendkívül szerteágazó és bonyolult kérdéskört az alábbi módon próbáltuk áttekinteni:

— A nappali tagozatos hallgatók 81⁰/₀-a (217 fő) 51 kérdést tartalmazó kérdőívben válaszolt a hazafiság és az internacionalizmus tartalmát meghatározó ismeretek tudatosságáról. A válaszokból az érzelmi-értelmi kötődés mértékére és összetevőire is tudunk következtetni.

— Elemeztük a hallgatók tanulmányi munkájával, mozgalmi tevékenységével, kollégiumi- és kulturális életével kapcsolatos dokumentumokat; a TDK-dolgozatokat és a politikai rendezvények emlékeztetőit; s valamennyi tanzéki csoport — az előzetesen kialakított szempontok szerint — folyamatosan figyelemmel kísérte és értékelte a hallgatók szemináriumi és tanórán kívüli megnyilvánulásait.

Természetesen tisztában voltunk azzal, hogy a döntően kérdőíves megkérdezésre alapuló vizsgálódások számos veszélyt rejtnek: egyoldalúvá, leegyszerűsítetté teszik a felmériendő kérdéskört; a válaszok egy része nem a hallgatók véleményét, hanem a konvencióknak megfelelő, ún. „elvárt választ” tükrözik. A csoportos kitöltésnél pedig előfordul, hogy a jobb tanulók, illetve a hangadók véleményével egyező válaszok születnek. Ezek a negatívumok ebben a vizsgálódásban is érzékelhetőek voltak olykor. Az értékelésben — többek között — ezért is választottuk a leíró módszert; s azért is, mert mint a feldolgozásnál kiderült, egy ennyire szerteágazó kérdéshalmaz nem alkalmas a mindenben egyértelmű és objektív tendenciák felvázolására.

Szerencsésebb tehát a korrekt regisztrálás, ami így önmagában is alkalmas a helyzetkép megítélésére, s jól hasznosítható a további nevelőmunkában.

I.

A vizsgált időszakban a nappali tagozatos hallgatók száma 267 fő volt. 69,2⁰/₀-a nő, 30,8⁰/₀-a férfi. A megyék (lakóhely) szerinti megoszlás a következő: Bács-Kiskun 1,3⁰/₀, Békés 8,6⁰/₀, Borsod-A.-Z. 23,6⁰/₀, Csongrád 3,3⁰/₀, Hajdú-Bihar 15,4⁰/₀, Heves 10,4⁰/₀, Pest 0,7⁰/₀, Szabolcs 10,1⁰/₀, Szolnok 26,6⁰/₀.

A hallgatók 73,8⁰/₀-a a kereskedelmi szakon tanul, 26,2⁰/₀-a pedig a vendéglátóiparin. 60⁰/₀-uk fizikai dolgozó családból érkezett (ennek 54,3⁰/₀-a a munkásosztályhoz; 9⁰/₀-a a szövetkezeti parasztsághoz; 36,7⁰/₀-a pedig egyéb fizikai állományhoz tartozó szülők gyermeke); 35,6⁰/₀ szellemi foglalkozású, 4,4⁰/₀ pedig kisárutermelő családból. A vizsgált időszakban a hallgatók 67,4⁰/₀-a (180 fő) lakott diákothonban, 10⁰/₀-uk szolnoki, illetve bejáró, albérletben 22,6⁰/₀-uk él.

A fiatalok családjának egynegyedében található olyan szülő, testvér, vagy közvetlen rokon, aki a kereskedelemben, vendéglátásban dolgozik.

A jövedelmi arányok általában az egy főre jutó 2000 Ft körüliek. A hallgatók 64,5⁰/₀-a gimnáziumban érettségizett (ker. szak: 54,8⁰/₀, vend. szak: 74,2⁰/₀); 35,5⁰/₀-uk pedig szakközépiskolában (ker. szak: 45,2⁰/₀, vend. szak: 25,8⁰/₀).

Ezek az arányok kedvezőbbek, mint a hasonló (gazdasági jellegű) főiskoláké, s nagyrészt a többnyire első alkalommal sikeres felvétellel, illetve a fiúk alacsonyabb létszámával függenek össze.

A pályára kerülés mutatói azonban már jóval érdekesebbek. A megkérdezettek 43⁰/₀-a a szülők, rokonok, barátok inspirálására választotta ezt a szakmát; 36⁰/₀-uk az iskola hatására, 20⁰/₀-uk pedig „véletlenül, jobb híján” került erre a főiskolára. Mindössze 3⁰/₀ nyilatkozott úgy, hogy már gyermekkorá óta erre készült.

Arra a kérdésre, hogy „Ha nem ebbe a felsőoktatási intézménybe készült, hová szeretett volna menni?” — 60-an (28,7⁰/₀) válaszoltak értékelhetően. Többségük a közgazdász, illetve a matematikus pályát választotta volna, de akadnak, akik a bölcsészkarokhoz, vagy a művészeti területekhez vonzódnak. A diploma utáni szakirányú továbbképzés igénye zömmel a harmadéveseknél fogalmazódott meg, 30⁰/₀-uk szeretné elvégezni a közgazdaságtudományi egyetemet, 12⁰/₀ pedig további közép-, illetve felsőfokú nyelvvizsgát kíván tenni (főként a vendéglátó szakosok).

II.

A hallgatók többsége *közepesnek minősíthető történelmi, politikai ismeretszinttel* és szilárdan megalapozott materialista világnézettel érkezik a főiskolára. Magatartásukra, munkájukra összességében az *elkötelezettség*, a jó szándék és a közösségi normáknak megfelelő életvitel a jellemző. Ellenséges beállítódással, szélsőséges, eszméinktől idegen nézettel, szándékos rosszakarattal sem az órákon, sem a felmérés során nem találkoztunk. Olykor inkább túlzott naivítás, vagy jóhiszeműség tapasztalható.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem érdeklődőek, illetve érzékenyek kellően, sőt ellenkezőleg: nyitottak, figyelemmel kísérik — különösen — a nemzetközi élet eseményeit, s gazdasági életünk új jelenségeit. Ezen belül főként a szakmával összefüggő népgazdasági, illetve a szocializmus értékrendjével kapcsolatos kérdések iránt érdeklődnek élesen.

A *haza fogalmán* a döntő többség az országot, a szocialista társadalmi rendszerünket érti (70⁰/₀), a többiek szűkebben értelmezik: 12⁰/₀ a születési helyet azonosítja; 12⁰/₀ a családot, rokonságot érti alatta; 10⁰/₀ pedig a magyar tájat, kultúrát. De a tágabb megjelölés is előfordul, pl. a magyarul beszélők közössége (4⁰/₀), vagy a „Kárpát-medence” (2⁰/₀). Egyetlen válaszban szerepelt a „haza” megjelöléseként Erdély, mint a család születési-származási helye. Tehát, ha nem is tudják pontosan definiálni a haza fogalmát, lényegét a többség helyesen érzi és jelöli meg.

Államformánkat és politikai rendszerünk lényegét (szocializmus, proletárdiktatúra, népköztársaság) és jelenlegi gazdasági fejlődésünk ütemének jellemzőit (szilárd alapok, hullámzó teljesítőképesség) helyesen jelölte meg a vizsgáltak 91⁰/₀-a. Ezen belül a fejlődést lassúnak érzi 10⁰/₀, gyorsnak 8⁰/₀, kiszámíthatatlannak, ellentmondásosnak 5⁰/₀, megfelelőnek, eredményesnek 42⁰/₀.

Megítélésük szerint a *jó hazafi* legfőbb ismérve a hazaszeretet, az áldozatvállalás és a munka. Ebben a válaszban voltak a legegységesebbek. A hazaszeretetet valamennyien jelölték, a munkát viszont csak egyharmaduk sorolta ide, s az áldozatvállaláson sokan csak „az életet is, ha szükséges”-t értették, a mindennapok helytállását már kevésbé. (Ez jelzi, hogy a hazaszeretet olykor pátoszszal párosul, s nehezen tudják természetes érzésként felfogni, inkább a mindennapiság fölé emelik.)

A *haza és a szocialista haza* fogalma között már nehezebben tudnak érdemi tartalmi különbséget tenni, 62⁰/₀ érez különbséget, indokolni azonban csak 20⁰/₀ tudta, ők is inkább ösztönös megközelítésben. 30⁰/₀ azonosnak érzi a két fogalmat, 8⁰/₀ pedig nem tudott válaszolni erre a kérdésre.

A különbségtételben legáltalánosabb volt az a vélemény, hogy „a haza fogalma nem feltétlenül igényli, hogy szocialista legyen, — lásd. reformkor”, a szocialista haza pedig egyenlő a mával.

A megkérdezettek 98⁰/₀-a büszke arra, hogy magyar, de a többi válasz többsége is az egészséges jogos nemzeti büszkeséget tükrözi, ami egyetlen esetben sem párosult nacionalizmusra utaló megjegyzésekkel, vagy hangnemmel. 2⁰/₀ úgy vélekedik, hogy sem a múltunk, sem a jelenlegi gondjaink miatt nincs okunk a büszkeségre, „inkább tanulunk kellene a történelemből, mint büszkélkedni”. Egyetlen fiatal fogalmazott úgy, hogy azért nem büszke arra, hogy magyar, mert „könnyen hajlítható, megalkuvó fajta vagyunk”.

A szocializmus elfogadásának, a jelenünkkel történő azonosulásnak fontos mérője: hogyan látják hazánk társadalmi, gazdasági fejlődésének főbb jellemzőit, a gondok okait és a továbblépés lehetőségeit. A vizsgált hallgatók 91⁰/₀-a tudta helyesen megítélni, hogy hazánk közepesen fejlett ipari-agrár ország, 9⁰/₀ szerint ma már egyértelműen ipari ország. Más kategóriát nem jelöltek. Kedvező az is, hogy 98⁰/₀-uk csak itt, ebben a hazában és társadalmi rendszerben tudja elképzelni életét, jövőjét, s úgy vélekedik, hogy gazdasági egyensúlyunk stabilitásáért hatékonyabban kell dolgozni, jobban kihasználva meglévő tartalékainkat és lehetőségeinket. Mindössze 1—1⁰/₀ vélekedik úgy, hogy az egyensúly megteremtéséhez „vegyünk fel több dollár-kölcsönt”, illetve „kérjünk segílyt a fejlett tőkés országoktól”.

Többségében helyesen jelölték meg azt is, hogy hazánk mely nemzetközi politikai-, gazdasági szervezeteknek tagja: KGST 100⁰/₀, Varsói Szerződés 89⁰/₀, ENSZ 83⁰/₀, Nemzetközi Valutaalap 81⁰/₀, GATT 58⁰/₀. A NATO-t senki nem jelölte meg, a CENTO-val nem tudtak mit kezdeni (a szóbeli interjúk is megerősítették, hogy nem ismerik az Európán kívüli katonai és gazdasági tömörüléseket), 28-an (12,8⁰/₀) úgy vélekedtek, hogy hazánk tagja a Közös Piacnak is.

Felszabadulás utáni történelmünk ismeretének hézagosságát jelzi az is, hogy a megkérdezetteknek csak a 26⁰/₀-a tudta, hogy Szolnokon alakult meg 1956. november 4-én a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány, 27⁰/₀ pedig nem tudott válaszolni. 38⁰/₀-uk Budapestet, 6⁰/₀-uk Debrecent, 3⁰/₀-uk Szegedet jelölte meg, s egy-egy esetben Kecskemétre, illetve Nyíregyházára tippeltek. Az 1956-os ellenforradalom okait pedig a többség kizárólagosan a személyi kultuszra szűkíti.

Az érzelmi kötődést hat kérdéssel kíséreltük meg bemérni, ami már így önmagában is egyfajta leszűkítést jelentett, de néhány összefüggés érzékeltetésére alkalmas.

A legjelentősebb nemzeti- és közösségi ünnepek sorrendjét — az érzelmi kötődés alapján a következőképpen jelölték:

1. március 15.	(76 ⁰ / ₀)	(Legalább három ünnepet kellett megjelölni, fontossági sorrendben)
2. április 4.	(71 ⁰ / ₀)	
3. karácsony	(70 ⁰ / ₀)	
4. március 21.	(53 ⁰ / ₀)	
5. május 1.	(46 ⁰ / ₀)	
6. húsvét	(44 ⁰ / ₀)	
7. november 7.	(39 ⁰ / ₀)	

Ez a sor jelzi, hogy a 20 év körüli fiatalokban — a családi ünnepek mellett — a KISZ-életben hagyománnyá vált FIN-nel kapcsolatos ünnepek élnek a legélénkebben.

Igen érdekes az a válaszsor is, amelyben felsorolták, hogy a magyar történelemben jelentős szerepet játszó személyiségek közül kiket tartanak a leghaladóbbaknak:

1. Kossuth Lajos	(73 ⁰ / ₀)	(Itt is legalább hármat kellett megjelölni,
2. Rákóczi Ferenc	(67 ⁰ / ₀)	a kérdőíven szereplő 12 név közül)
3. Hunyadi János	(54 ⁰ / ₀)	
4. Kun Béla	(49 ⁰ / ₀)	
5. Dózsa György	(41 ⁰ / ₀)	
6. Petőfi Sándor	(40 ⁰ / ₀)	
7. Ságvári Endre	(3 ⁰ / ₀)	
8. Rajk László	(1 ⁰ / ₀)	

Rákosi Mátyást, Károlyi Mihályt, Dobi Istvánt és Münnich Ferencet nem jelölte senki. Ebből arra következtethetünk, hogy ismereteik és érzelmeik elsősorban az 1848-as forradalomra, illetve a török- és Habsburg-ellenes harcokra és a Tanácsköztársaságra irányulnak elsősorban, s kevésbé ismerik az 1919 utáni magyar történelmet. (Minden bizonnyal kedvezőbb lett volna a kép, ha a felmérést a 6. félév végén végezzük, amikor a harmadévesek már túl vannak a magyar munkásmozgalom történetének tanulmányozásán.)

Ugyanezt bizonyítja az is, hogy a többség (80⁰/₀) az 1848-as szabadságharcra, illetve hazánk felszabadulására a legbüszkébb, ugyanakkor elgondolkodtató, hogy az 1919-es Tanácsköztársaságot csak 12⁰/₀-uk, a Dózsa-féle parasztháborút pedig mindössze 1⁰/₀-uk sorolta ide.

Az érzelmi kötődés sajátos aspektusát jelenti, hogy a fiatalok *mikor mit énekelnek*. Ennél a kérdésnél születtek a legellentmondásosabb és a legnehezebben értékelhető válaszok. Az énekkultúra presztízsének csökkenését, illetve az ízlésformálás fogyatékoságait jelzi az a tény, hogy a hallgatók egyharmada egyáltalán nem énekel soha (nem is igényli), vagy csak divatos beat-számokat; a többség pedig — alkalmanként, vagy ha szükséges, pl. ünnepeken — a Marseilles-t és a „Hazám, hazám, te mindenem...” c. Bánk bán dalt éneкли. A legszívesebben énekelt mozgalmi dalok közül a „Vörös Csepel” vezet, a 4. helyre sorolással. (A Himnusz, az Internacionálé, a Szózat és a DIVSZ-induló nem szerepelt a megjelölhető dalok között.)

Åz érzelmi kötődés mérésének sokkal biztosabb és „beszédesebb” eleme annak feltérképezése, hogy „Melyik ország állampolgára szeretnének lenni?” és „Ha hazánkknak csatlakoznia kellene egy másik országhoz, melyikhez szeretné és miért?”. Igen kedvező, hogy a fiatalok 97⁰/₀-a nem kíván más nemzetiségű lenni, s 98⁰/₀-uk ebben a hazában akar élni és boldogulni.

Nem szeretné, ha valahová csatlakoznunk kellene 51⁰/₀; ha mégis elkerülhetetlen lenne, akkor legtöbbször a Szovjetunióhoz csatlakoznának, mert „erős és biztonságot jelent”. 12⁰/₀ Svájcot jelölte semlegessége és fejlett gazdasága miatt; 2⁰/₀ pedig Franciaországot — kultúrája, hagyományai és a táj miatt. Szórványosan (1—2 jelöléssel) előfordult még Ausztria, Olaszország és az NSZK is. A szocialista országok közül — a Szovjetunió kivételével — nem jelöltek meg más államot.

A felmérés megerősítette azt az országos tendenciát, hogy a mai főiskolás nemzedék *identitástudatának*, hazafias érzelmeinek formálásában az irodalom kisebb szerepet játszik, mint korábban; s a történelem-szemlélet alakításában is inkább a „kuriózum műveknek” (pl. Nemeskürthy István: Requiem egy magyar hadseregért) van érzékelhetőbb hatása. Ezért nem meglepő, hogy a megkérdezett hallgatók legnagyobb hányada csak Petőfit, Adyt és Radnótit jelölte meg olyan költőként, akik műveikkel erősítették bennük a hazaszeretetet. Néhanyan megemlégtették József Attilát, Illyés Gyulát, Jókai Mórt és Móricz Zsigmondot is, más költő, író azonban nem szerepelt a 217 válaszbán. Kértünk példákat arra is, hogy a világirodalomból nevezzenek meg legalább három olyan művet (írót), amely a hazaszeretetet, az internacionalizmus és az áldozatvállalás szép példáját adja. A válaszokban összesen 11 regény szerepelt, közülük kettő 60%-os gyakorisággal: Solohov: Emberi sors és Hemingway: Akiért a harang szól... c. műve. Ezután gyakoriságban Erich Knight: Légy hű önmagadhoz; Tolsztoj: Háború és béke; Gorkij: Anya és E. M.; Remarque: Farkasok közt védtelen c. regénye következett.

Ez az erős lezúrkítás, illetve az, hogy a legtöbb válaszban csak Solohov és Hemingway művei szerepeltek, két összefüggésre vezethető vissza: 1. a középiskolai irodalmi nevelőmunka fogyatékoságaira (kevés műre emlékeznek, s ezek tartalmából is csak a hazafiságra utaló jegyeket képesek felismerni, az internacionalizmust már kevésbé, vagy egyáltalán nem); 2. a főiskolás évek alatt kevés szépirodalmat olvasnak, döntően krimi, divatos bestsellert, vagy tudományos-fantasztikus műveket.

A *proletár internacionalizmusra* vonatkozó ismeretek és érzelmek minőségét a szocialista közösséghez fűződő kapcsolataink, illetve a nemzetközi szolidaritás egyes kérdései megítélésének tükrében vizsgáltuk. Ennél a témakörnél kérdeztünk rá a nacionalizmus fogalmára is, mert a pusztá meghatározáson túl, itt vehető össze legszemléletesebben a más népek megbecsüléséről vallott nézetekkel.

A proletár internacionalizmuson — a meghatározó többség (68%) a nemzetközi munkásosztály közös érdekein alapuló szolidaritást, illetve a népek egyenrangúságára épülő kölcsönös megbecsülést érti, s konkrét példaként a Varsói Szerződést, vagy a nemzeti felszabadító mozgalmak támogatását hozták.

A szocialista haza szeretetét elválaszthatatlannak tartja a proletár internacionalizmus érzését a hallgatók 74%-a; két teljesen különböző fogalomnak ítéli 12% (többségében első éves hallgató); s nem tudott különbséget tenni, illetve nem válaszolt a kérdésre 14%. Ezek az arányok — bár összességében megnyugtatók — jelzik, hogy ennek az összefüggésnek a tisztázására mélyebb értelmezést kíván.

A Szovjetunióhoz fűződő viszonyunkat fontosnak, jónak, hasznosnak, nélkülözhetetlennek ítéli a megkérdezettek 70%-a. 20% szerint lehetne még szorosabb, gyümölcsözőbb, de a hogyan, milyen területen kérdésre nem tudtak alternatívákat javasolni. (Érdekes, hogy ez a 20% csak részben azonos azokkal, akik a Szovjetunióhoz szeretnének csatlakozni, ha valamely nemzettel egyesülnünk kellene.) Mindössze 3 válasz (1,3%) szerint tudnánk létezni és védekezni a Szovjetunió, illetve a Varsói Szerződés nélkül is. Közülük egy indokolta azzal, hogy „Semlegesként talán kedvezőbb hitelfeltételek és piaci lehetőségek adódnának számunkra, mint így.”

A szocialista országokkal kialakult kapcsolatainkat a többség jónak, eredményesnek, helyzetünkből eredően igen fontosnak tartja. A legtöbb válasz (81%) utalt azonban arra is, hogy egyes országokkal normalizálni kellene néhány kérdést, elsősorban Romániával, 15 válaszoló szerint Csehszlovákiával is. (E vélemények háttérében fellelhetők a híresztelések hatásai, illetve a turistautak olykor kedvezőtlen tapasztalatai is.)

Kedvező az a tény is, hogy a jövőnkkel, boldogulásunkkal kapcsolatos kérdésekre adott válaszokban senki sem jelölte azt, hogy „jobb lenne, ha hazánk tőkés ország lenne”; a többség a szocialista közösség szorosabb, „egymásra jobban tekintettel levő — pl. a KGST a Nyugat-Európai piacon” együttműködésében, illetve a jobb, összehangoltabb munkában látja az utat.

Ellentmondást jelez viszont az a megítélés, hogy a többség szerint a magyar nép sorsa csak részben függ a szomszédos szocialista országok népeinek sorsától, akkor is jórészt a kedvezőtlen hatások „begyűrűzésének következtében” (pl. a lengyelországi események kapcsán). 20% szerint nem függ, mert a „gondjainkat úgyis nekünk kell megoldanunk”; s ugyancsak 20% körüli azok száma, akik úgy vélekednek, hogy „sorsunk a Szovjetuniótól függ”. (Elgondolkodtató, hogy ennél a kérdésnél szinte kizárólagosan csak a negatívumok — pl. a recesszió — oldaláról közelítették meg a szocialista közösség népei sorsának egymástól való függését.)

Arra a kérdésre, hogy „mit ért a *nacionalizmus* fogalmán” igen általános és leszűkített válaszok születtek. A vélemények többségében a következő fogalmazódott meg: „Egy nép, egy ország mindenki más fölé helyezése, a többiek lebecsülése, megkülönböztetése.” Voltak, akik fajgyűlöletként fogták fel a nacionalizmust, mások pedig „hibás nemzetiségi politikaként”. A többség szerint ma nálunk nincs veszélyesnek minősíthető nacionalizmus, „olykor azonban előfordul egyesek szemléletében”, de hogy kikében és hogyan, arra már nem válaszoltak. A szóbeli interjúk is azt bizonyították, hogy a nacionalizmus problémakörét leegyszerűsítik, nem tartják veszélyesnek, illetve sok esetben csak a román—magyar viszonyt, vagy a határainkon kívül élő magyarság sorsát hozzák példaként. Az ellenséges propagandának a nacionalizmus szíttására irányuló kísérleteit nem ismerik, s környezetükben nem is érzékelik. Az ún. „Trianon-probléma” sem él bennük olyan élenken, mint ahogyan a bölcsészkarok hallgatói, vagy egyes értelmiségi rétegek körében olykor tapasztalható. Az érdeklődőbbek (max. 10—15%) képesek a fogalom lényegét helyesen meghatározni, érzékelik a nacionalizmus esetenkénti felerősödését, különösen, ha egyes országok nemzetiségi politikájának jelenlegi gyakorlatával hasonlítják össze a magyar valóságot.

III.

A szocialista hazafiság meghatározó jellemzője a *munkához való viszony, a választott pálya szeretete, a felkészülés tudatosságának foka*. A vizsgálat során ezért kiemelten fontosnak tartottuk annak mérését is, hogy a hallgatók

- hogyan, milyen tudatossággal, eredményességgel dolgoznak;
- elégedettek-e jelenlegi teljesítményükkel, illetve ezt a színvonalat elfogadják-e majd a munkahelyükön önmaguktól, munkatársaiktól;
- szívesen vállalnak-e közéleti, társadalmi megbízatást;
- milyen motiváló tényezők hatására vesznek részt a társadalmi munkában;
- s hogyan ítélik meg azt a mozgalmi munkát, melynek ők is részesei, alakítói

A tagozat hallgatóinak átlagos tanulmányi teljesítménye közepes körüli (főisk. átlag: 1981/82-ben: 3,60; 1982/83-ban: 3,65), ami megfelel a középiskolából hozott átlagnak, illetve a hasonló profilú főiskolák eredményeinek. Ebben szerepet játszik a nagyfokú leterheltség (napi 6—10 óra), félévenként átlagosan 15—20 zh; 5—8 tantárgy tanulmányi kötelezettségeinek teljesítése; a kollégiumi elhelyezés megosztottságából következő időkiesés; a magas rendezvényszám (különösen a vendéglátó szakon); de a folyamatos tanulás hiánya is. Kedvező, hogy a szakmai tárgyakkól produkált teljesítmények összességében jobbak, melyet az államvizsgák eredményei is alátámasztanak; de az a tény is, hogy az első ízben diplomát szerzettek több, mint 90%-a a szakmában dolgozik, döntően az eredeti elképzeléseinek megfelelő helyen.

A munkahelyek visszajelzései kedvezőek. Ismereteik szerint 10 alatti azok száma, akikkel a munkahely elégedetlen, vagy a fiatal pályakezdő csalódott, s ennek hangot is ad. Egy év alatt vállalaton kívüli, illetve önkényes munkahelyváltogatás nem volt. Ugyanakkor az is tény, hogy egy részük — különösen a fiúk — elégedetlen a rá bízott feladattal, illetve a perspektivikus lehetőségekkel. Több helyen végzettségük alatt foglalkoztatják őket, s a katonai szolgálat letöltése előtt nem nyilatkoznak a vállalatok a fiatal jövőjével kapcsolatban.

A megkérdezettek több, mint fele *elégedetlen jelenlegi tanulmányi eredményeivel*; kisebb hányaduk részben (30%), s csak 12% nyilatkozott úgy, hogy megfelelőnek tartja. Érdekes, hogy ezek zöme a közepesek közül való.

70% nem válaszolt arra a kérdésre, hogy „mit szándékozik tenni a javítás érdekében?”. A nyilatkozók is zömmel csak a „többet tanulni”-ban látják a megoldást, egy-két esetben fordult elő a „hatékonyabban”, „jobban szelektálva” megjelölés.

Megdöbbenő viszont, hogy annak ellenére, hogy a többség elégedetlen, vagy csak részben elégedett jelenlegi teljesítményével, — 80% nyilatkozott úgy, hogy leendő munkahelyén „elfogadhatónak” tartja majd azt a színvonalat, ahogyan most dolgozik. A munkatársaitól azonban már csak 40%-uk fogadná el az ő főiskolás teljesítményéhez hasonló színvonalú munkát. (Ez arra enged következtetni, hogy önértékelésük még nem kellően objektív mindenben, illetve önmagukkal szemben elnézőbbek, mint társaikkal.)

Elgondolkodtató az is, hogy az ifjúsági mozgalmi munkával a nagy többség elégedetlen (az erre vonatkozó kérdésekre adott elmarasztaló válaszok arányának átlaga 80% feletti), színtelennek, formálisnak, kampányszerűnek tartja; de ezért elsősorban nem önmagukat, hanem a KISZ-vezetőségeket, illetve úgymond a „főiskola levegőjét” hibáztatja. Megoldási javaslat kevés volt, azok is többnyire egyszerűsítő ötleteknek minősíthetők (pl. több kötetlen programú rendezvény, kevesebb KISZ-gyűlés, stb.). Egyetlen területtel kaápcsolatosan fogalmazódott meg egyértelmű igény, legyen több, a hallgatók érdeklődését jobban és gyorsabban kielégítő politikai vitakör, de a kezdeményezést ebben is felülről várják.

Sokkal kedvezőbb képet mutat a *szakmaszeretet*, a választott hivatás sokoldalú megismerése iránti igény alakulása. Ezek erősítésére különösen a szakmai gazdaságtan és szervezés tantárgyak keretében tapasztalhatók kedvező törekvések. A szakmaszeretet és a tudatos felkészülés igénye a vendéglátó szakon tanulók körében erősebb, a kereskedelmi szakos harmadévesek egy része úgy nyilatkozott; hogy „csalódtak, s ha ez így lesz a gyakorlatban is, akkor pályát változtatnak.” A csalódás fő okaként a vállalati gyakorlatokon szerzett kedvezőtlen tapasztalatokat jelölték meg.

HAGYOMÁNYOK

DR. VINCZE LÁSZLÓ:

A szolnoki Tabán

Szolnokon a Zagyva partján terül el a város egyik legrégebbi, lehangulatosabb városrésze a „Tabán”.

A mai „Tabán” csupán egy kis darabkája a régi városrésznek. Jelenlegi határai nyugaton a „Pólya Tibor utca”, északon az „Ady Endre utca” egy rövid szakasza, mely a „Kun Béla körutat” metszi, keleten pedig a „Zagyva parti sétány” illetve a „Zagyva folyó”.

A „Pólya Tibor utca” a Szolnoki Művésztelep híres festőjének nevét őrzi. Pólya Tibor 1886-ban született Szolnokon és 1937-ben halt meg. A Szolnoki Művésztelepen Fényes Adolf növendéke volt. Politikai plakátokat, újságrajzokat, karikatúrákat készített. Ezen kívül festményeiben a szolnoki tájat és a szolnoki embereket örökítette meg.¹ Az utcaelnevezés 1945 után keletkezett. Előző neve „Dr. Harsányi Gyula” emlékéét őrizte, aki 1911 és 1921 között Szolnok város polgármestere volt és igen sokat tett a város fejlesztéséért.² Ezt megelőzően „Festő utcá”-nak hívták, mivel ebben az utcában működött az „Alcser” nevű festő és vegytisztító gyár.

Az „Ady Endre utca” korábbi neve „Horánszky Nándor utca” volt.

A „Zagyva-parti sétány” elnevezés mindössze egy-két évtizedes, mivel a sétányt a Zagyva-part rendezése során hozták létre.

A „Tabán” északi részét a „Horánszky Nándor utca” (ma: „Ady Endre út”) egy rövid szakaszán kívül a „Törpe utca” is határolta. A „Törpe utcát” ma már nem találjuk a város térképén, mivel 1968 és 1970 között az itt lévő házak lebontásával megszüntették. Helyén a „Kun Béla körút” egy szakasza épült. A „Törpe utcában” működött egy parasztház udvarán a hangulatos „Nádas kocsmá”.

A „Tabán” név az oszmán-török „tabaq-xane” szóból származik, jelentése „cserzőműhely, tímártelep”. A szó elterjedése a balkáni nyelvekben a török hódítások idejére esik.³

A törököknek híres bőriparuk volt, amely magyar földön kedvező fejlődési körülményekre talált, mivel nyersanyag — különféle állati bőr — bőségesen állt rendelkezésre. A magyar tímárok eltanulták a török tímármesterség fogásait, s az alföldi városok „tabán”-jaiban virágzott a tímármesterség. A tímártelepek — mivel a bőr kikészítése sok piszokkal és kellemetlen szaggal jár — a város szélén helyezkedtek el. A budai „Tabán” pl. a várfalon kívül, a völgyben terült el. Természetesen idővel a városok terjeszkedtek, s a „Tabán”, amelynek ma már csak a neve emlékeztet egykori jelentésére, a város belterületévé lett pl. Budán, Esztergomban, Szegeden.³

Szolnokon a „Tabán” a török időkben már létezett és a külvárosban, a váron kívül terült el. Ebben az időszakban a városrészt még „Tobán”-nak⁴ nevezték.

Ez az elnevezés egészen 1747-ig maradt fenn⁴. A városrész neve 1883-ban „Tobán”-ra változott⁵, majd 1927-től napjainkig^{6,7} a „Tabán” nevet viseli.

A „Tabán” történetéről viszonylag keveset tudunk, de néhány érdekes adat azért rendelkezésükre áll.

1552. szeptember 4-én Szolnok török kézre került.⁸ Ebben az időben a város jellegzetes palánkváros volt. A várban, amely palánkkal, tornyokkal, falakkal volt megerősítve, helyezkedtek el a török kaszárnyák, dzsámi, minaret, fürdő és a mecset.⁴ A váron kívül, a vártól nyugatra volt a külváros, melyet északi és keleti irányban mély árok vett körül és amelyben a Zagyva folyt. A Tisza folyó felől és a várhoz vezető irányban a külvárosnak nem volt fala.⁴ A „Tabán” mozaras, vizenyős terület volt, néhány „galyiba” állt itt.⁹ Egyes feltételezések szerint a törökök átmeneti katonai tábora is itt volt.

1685-ben Heister és Merczy császári tábornokok seregei Szolnokot felszabadították a török uralom alól.⁸ A vár körül, a „Tabán”-ban maradt néhány szegény török család, s a visszatelepült lakosság tőlük vette át a „Tobán” nevet.

A város terjeszkedésével, a XVIII. században a vár körüli külső város már belső város lett, melyet sánc vett körül, s a külváros a sáncon kívül alakult ki.⁴ Ezt bizonyítja Mattyasovszky Ferenc, 1714-ben az udvari kamarának Szolnok városáról készített összeírása is, amelyben megemlíti, hogy a vár és a külső város között sánccal körülvett belső város a „Tabán és a Katonaváros”.⁴

1747-ig a „Tabán” lakóit nem lehetett összeírni, mivel ezeit a „Tabán” a „Katonaváros” védnöksége alatt állt, lakói személyes szolgálattal tartoztak a katonaságnak és így adómentességet élveztek.⁴

Az 1747. évi összeírás megállapítja, hogy a „tabániak” részben szegény jobbágyok voltak, halászatból és napszából éldegéltek. Ezen kívül néhány gazda is lakott itt. Ebben az időszakban a „Tabánban és a Katonavárosban” tizenöt — részben német eredetű — önálló iparosmester tevékenykedett. Ez igen jelentős szám, mivel ekkoriban Szolnok városában összesen harminckét önálló iparosmester dolgozott.⁴ Az iparosok főleg tímárok, csizmadiák, gombkötők, süvegesek, szíjgyártók, szürszabók, szűcsök, vargák voltak. Egy részük a katonaság szükségleteit ellátta.⁴

1747-től az 1920-as évekig tudomásunk szerint a városrész történetére vonatkozó dokumentumok hiányoznak. Néhány térkép¹⁰ azonban rendelkezésünkre áll amely a városrész és közvetlen környékének fejlődését mutatja be 1863-tól napjainkig.

Az 1920—30-as évek „Tabán”-ja néhány idős ember emlékezetében azonban megmaradt. Elbeszéléseik nyomán így lehetne a századeleji „Tabán”-t felidézni:

A Zagyva-parti városrészben ekkor mintegy 120—140 apró házacská állt. Utcaneveket itt nem lehetett találni, csupán a házakat számozták. A számozás 1-nél kezdődött és a legmagasabb házszám 140 körüli volt. Az apró házakakkal övezett zeg-zugos utcák szinte labirintust képeztek. A házak tetejét faszindely és szalmazsup fedte. Falaik vályogból, sarazott deszkából készültek és voltak itt vertfalú házak is. Az építkezéshez szükséges agyagot és sárgaföldet a Zagyva medréből nyerték az itt lakók. A legtöbb ház két helyiségből, szobából és konyhából állt. A házak nagyon közel épültek egymáshoz, s mivel a tetők igen gyúlékony anyagból készültek, elég volt egy szikra ahhoz, hogy egész házsorok lángra lobbanjanak. Az itt élőket így gyakran sújtotta tűzvész, a Zagyva és a Tisza áradásakor pedig a víz rombolta össze hajlékaikat. A szegénység, a gyakori elemi csapások összekovácsolták az embereket. Az azonos szakmát űzők szinte zárt közösséget alkottak, s ritkán engedtek maguk közé idegeneket. Az

itt élők főleg halászattal foglalkoztak, vagy szegény napszámosok voltak. A napszámosok a dohánygyárban, a fűrésztelepen és építkezéseken dolgoztak. A halászokon kívül egyetlenegy iparosmester élt itt, „Kolompár Gyula” szegkovács, aki a szögeken kívül ún. „iszkává”-kat készített. Az „iszkáva” félhold alakú speciális szög volt, amelyet a halászladikok mohával tömített deszkáinak összefogására használtak. Híres halászmesterek is éltek ebben a városrészben. A „Lévai” nevű halászmester például Tiszafüredtől Csongrádig korlátlan ura volt a vizeknek. A Tiszának ezen a szakaszán csupán az ő engedélyével lehetett halászni. Híres hajósgeneráció volt a „Bede” család is. Ugyancsak tabáni hajótulajdonos volt „Barta György” és a „Bozóki” család. A „Tabán” mai lakói között is vannak akik a régi mesterséget űzik.

Az utcaelnevezések is bizonyítják, hogy a városban a halászat nagy jelentőségű, komoly megélhetési forrás volt. A „Tabán”-tól északra csupa halászzal kapcsolatos utcanevet lehetett találni, amelyek azonban a „Kun Béla körút” építésével sajnos eltűntek a várostérképről. Ilyen elnevezések voltak: Hajó utca, Harcsa utca, Ponty utca, Kárász utca. A „Tabán” nyugati határán húzódó „Pólya Tibor utca” mellett volt a hajdani „Halász utca”, mely ma „Dr. Balogh Kálmán” orvosprofesszor nevét őrzi. Az utca négyes számú házán emléktábla található a következő felirattal:

„E házban született Dr. Balogh Kálmán a magyar gyógyszerész tudomány nagy mestere 1835. szeptember 29-én.”

A város fejlődésével egymás után tűnedezték el a régi tabáni házacskák, helyüket korszerűbb épületeknek adva át. Ma már csak néhány kis utca idézi — elég rossz állapotban levő házakkal — a régi „Tabán” hangulatát. A közelmúltban azonban született egy rekonstrukciós terv, amely a „Tabán” megmaradt házacskáinak felújítása mellett a régi hangulat, a hagyományok megőrzését tűzte ki célul. Azt a „Tabán”-t szándékozik megmenteni, mely mind nevében, mind élő valóságában Szolnok város küzdelmes múltjának, hagyományainak megmaradt része.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. EGRİ, M.: Szolnoki Művésztelep
Képzőművészeti Alap Kiadó Vállalata, Budapest, 1977.
2. Szolnoki Fejek (Magyar Társadalmi Lexikon III.)
Szerk.: Hír. L., Zsadányi O. Szolnok, 1928.
3. SZABÓ, J.: Magyar Nyelvőr. 107. 347—357 pp.
4. BOTÁR, I.: Szolnok települései, népesedési és gazdasági viszonyai a XVIII. században.
Szolnok, 1941.
5. Szolnok megye térképe
Zone 17. Kol XXII. Nach Aufnahme 1883. Masstab 1 : 75 000.
Szolnoki Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár tulajdona.
6. Szolnok város térképe
Szerk.: Szolnok város mérnöki hivatala Magyar Kir. Állami Térképészet
Méterarány: 1 : 10 000. A megjelenés éve nincs feltüntetve.
7. Szolnok (járási jogú város) Térkép.
Kiad.: Cartographia. Budapest, 1980. M. n. 58x39 cm öh 19 cm.
8. Szolnok város története I.
Szerk.: Kaposvári Gy., Mészáros F., Szolnok, 1975.
9. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene
Szerk.: Dr. Schefftsik Gy. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye főlevéltárosa. Pécs, 1935.
10. Dr. VERESEGYHÁZI, B.: Szolnok funkcionális szerkezetének fejlődése
Földrajzi Ért. XXXI. évfolyam 4. füz. 1982. 485—497 pp.

Győrji Sándor GYŐRFFY ISTVÁN szobrát mintázza

Következő számunk tartalmából:

- *Werner Györgyné dr.*: Gondolatok Mathus halálának 150. évfordulójára
- *Sonyák Béla*: Az életszínvonal és a vendéglátás összefüggései napjainkban
- *Végyvári Sándor*: Mozaikok a szovjet irodalom történetéből: Iszaak Babel korai elbeszélései I—II.
- *Füle István dr.*: Gondolatok Szolnok megye KGST-kapcsolatairól a csúcs-értekezlet után
- *Horváth Attila dr.*: A közművelődési szakalkalmazottak élet- és munkakörülményeinek főbb jellemzői Szolnok megyében
- *Sz. Tamás Tibor*: Száz éve született Szép Ernő
- *Fábiánné dr. Kocsis Lenke*: A pedagógusok felkészítése az értelmiségi szerepre
- *Sándorné dr. Fülöp Magdolna*: Szolnok város népessége és társadalma alakulásának főbb összefüggései
- *László Gyula dr.*: Tolarencia és ideológiai harc
- A honismereti mozgalom jellemzői Szolnok megyében
- *Bálint István*: Adalékok Szolnok megye sajtótörténetéhez
- *Adamik Mária*: Művészportrék: Csizmadia Tibor rendező

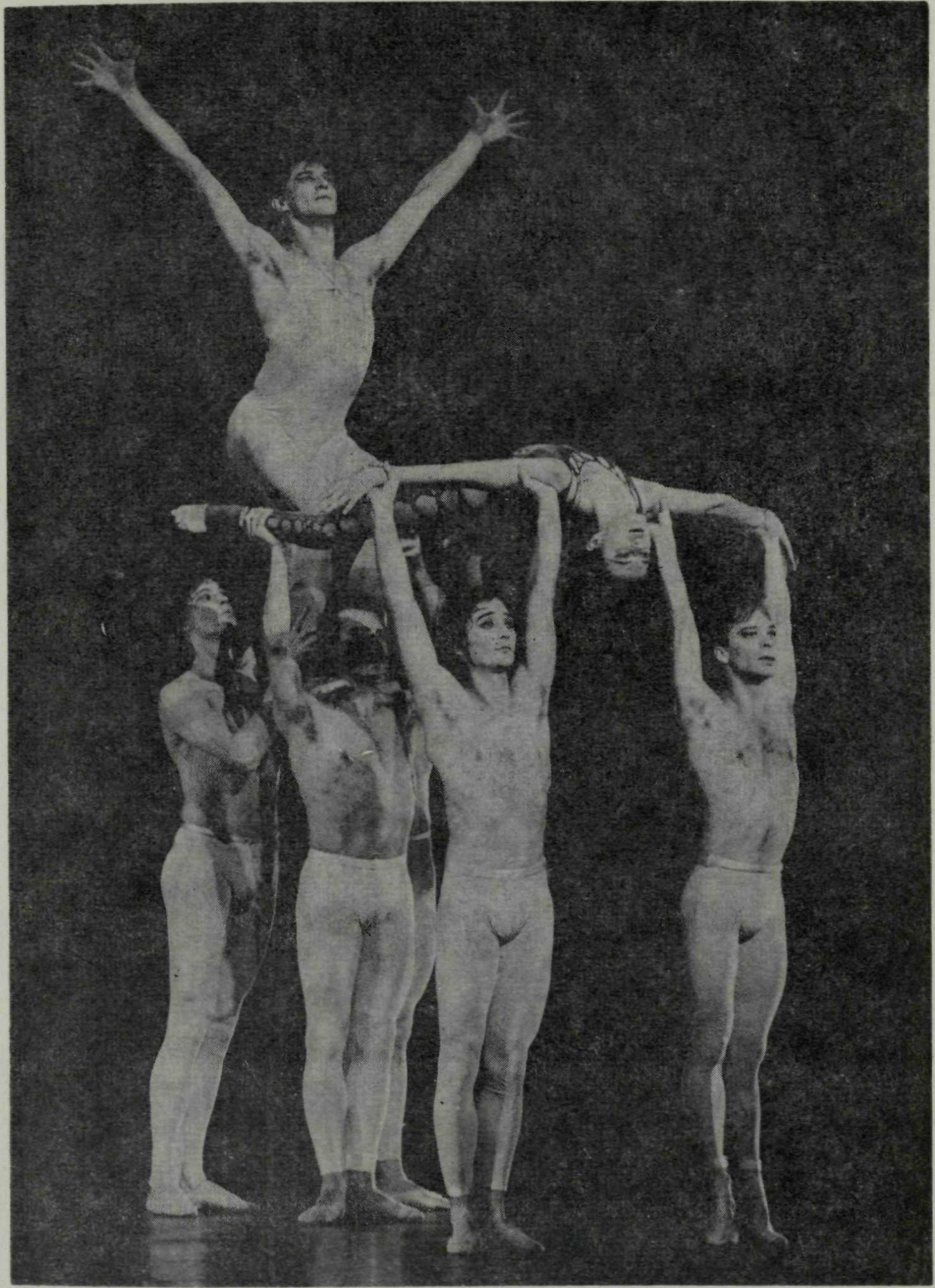
* * *

Az 1985/1. számunkat, hazánk felszabadulása 40. évfordulója alkalmából — jubileumi számként — dupla terjedelemben és példányszámban jelentetjük meg. Olyan tanulmányokat adunk benne közre, amelyek az eltelt négy évtized, különösen az utóbbi 28 év főbb jellemzőit, eredményeit, illetve a valós gondok okait elemzik.

Szerkesztőségünk örömmel vesz e témában elemző írásokat, eredeti, forrásértékű dokumentumokat, visszaemlékezéseket.

Beküldési határidő: 1984. november 1.

Cím: JÁSZKUNSAĞ Szerkesztősége, Szolnok, Kossuth téri Irodaház.

Ára: 8,50 Ft